

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra filosofie
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
(kombinace): (humanitní studia – český jazyk)

TRADICE A SVÁTKY ROMŮ – SOUČASNÁ SITUACE NA LOMNICKU

Traditions and Feast of Romany – Present Situation in Lomnice and its Neighbourhood

Bakalářská práce: *II-FP-KFL- 074*

Autor:
Aneta MATĚJKOVÁ

Podpis:

Adresa:
Stružinec 208
512 51 Lomnice nad Popelkou

Vedoucí práce: **Mgr. Marie Holá**

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
62	0	0	0	25	1

V Liberci dne: 20. 4. 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Tradice a svátky Romů – současná situace na Lomnicku
Jméno a příjmení autora: Aneta Matějková
Osobní číslo: P07000660

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 20. 4. 20011

.....

Aneta Matějková

Poděkování

Děkuji své rodině za pohodu a klid domova, kde jsem se mohla nerušeně věnovat psaní bakalářské práce. Dík patří PhDr. Janě Jetmarové, PhD. Pomohla mi v počátečních krocích a ukázala mi směr, kterým se vydat. Dále děkuji vedoucí práce Mgr. Marii Holé, jejíž cenné rady a připomínky přispěly ke zkvalitnění mé bakalářské práce. V neposlední řadě nesmím zapomenout poděkovat všem lomnickým Romům, kteří mi věnovali svůj čas a poskytli potřebné informace.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o tradicích a svátcích Romů, které následně porovnává se současným stavem v Lomnici nad Popelkou. Autorka se zpočátku věnuje tradičním svátkům jako jsou Velikonoce, Vánoce a Nový rok. Dále už se zabývá důležitými fázemi života Romů, např. menstruací, těhotenstvím a narozením dítěte u žen, uváděním novorozenců do společnosti, křtem, a vyprovázením mrtvých, pohřbem. Podstatným životním mezníkem je pro Romy svatba, proto se autorka v díle zajímá o výběr partnera, svatební obřad, typy sňatků či smíšené manželství. Práce ukazuje, jak vypadá romská rodina, co pro její členy znamená nebo jaké je postavení členů v rodině, především žen. Neopomíjí ani tradiční oblékání, které se liší od majoritní společnosti. V konečné části nahlíží na dřívější způsob obživy, výdělku peněz a dnes již zapomenutá řemesla.

Klíčová slova

Romové, romská řemesla, svátky, tradice.

Annotation

This bachelor thesis deals with traditions and holidays of the Roma people. These traditions and holidays are subsequently compared with real situation in Lomnice nad Popelkou. At first, the author focuses on traditional holidays such as Easter, Christmas and the New Year. Next, significant life phases of the Romany's are considered. These phases include menstruation, pregnancy, birth, introducing newborns into society, christening and funeral. Wedding is an important milestone in life for the Roma people and that is why author then focuses on the wedding ceremonial, choosing partners, types of marriage and mixed marriages. Thesis also demonstrates what Romany family is, what it means to its members or what statuses of family members, particularly women are. It also discusses traditional clothing, which differs from the one of majority society. In its final part this thesis deals with former ways of bread and butter, money earning and long-forgotten crafts.

Key words

Roma people, roma crafts, holidays, traditions.

Die Annotation

Diese Bachelorarbeit beschäftigt sich mit den Traditionen und Feiertagen der Roma, die nachfolgend mit dem gleichzeitigen Zustand in Lomnice nad Popelkou vergleicht. Am Anfang konzentriert sich die Autorin auf die traditionellen Feiertagen, wie Ostern, Weihnachten und das Neujahr sind. Weiter beschäftigt sie sich mit den wichtigen Lebensetappen der Roma, zum Beispiel: die Menstruation, der Schwangerschaft und die Geburt eines Kindes, die Integration des Neugeborenen in der Gesellschaft, die Taufe und das Begräbnis. Ein wichtiger Meilenstein im Leben der Roma ist die Hochzeit, deswegen wird ein Teil der Arbeit der Auswahl des Partners, der Trauung, der Art der Ehe und der Mischehe gelassen. Die Arbeit zeigt, wie eine Roma – Familie aussieht, was alles sie für ihre Mitglieder vorstellt oder wie die Frauenposition in der Familie ist. Die Arbeit vergisst auch die traditionelle Bekleidung nicht, die so anders als das Kleid der Mehrheit ist. Am Ende der Arbeit werden die ehemaligen Ernährungsarten, der Damaligesverdienst und schon heute vergessene Handwerke beschrieben.

Die Schlüsselwörter

Die Roma, die roma Handwerke, die Feiertage, die Traditionen.

Obsah

Úvod.....	8
1. Tradice a svátky	9
1.1. Náboženství, víra.....	9
1.1.1. Obecný pohled	9
1.1.2. Současný pohled na náboženství v Lomnici nad Popelkou	11
1.2. Velikonoce	12
1.3. Vánoce.....	13
1.4. Silvestr a Nový rok	15
1.5. Současný pohled na svátky v Lomnici nad Popelkou.....	15
2. Průběh a způsob života.....	17
2.1. Menstruace	17
2.2. Těhotenství a narození dítěte	17
2.3. Křest a kmotrovství.....	21
2.4. Smrt a duch zemřelého.....	22
2.5. Svatba.....	24
2.5.1. Předčasný věk a výběr partnera.....	24
2.5.2. Obřady.....	26
2.5.3. Typy sňatků.....	27
2.5.4. Cena za nevěstu.....	28
2.5.5. Smíšené manželství.....	29
2.6. Současná situace v Lomnici nad Popelkou	30
3. Rodina	32
3.1. Členové rodiny, pospolitost	32
3.2. Patriarchální ráz, postavení ženy	33
3.3. Způsob bydlení a obživy	35
3.3.1. Bydlení	35
3.3.2. Obživa	39
3.4. Specifika odívání.....	41
3.5. Současná situace rodin a jejich způsobu života v Lomnici nad Popelkou.....	44
4. Romská řemesla a dovednosti.....	46
4.1. Kovářství.....	46
4.2. Kotlářství.....	47
4.3. Korytářství	47
4.4. Obchod s koňmi	48
4.5. Cikánští muzikanti	48
4.6. Současná situace v Lomnici nad Popelkou	49
Závěr.....	51
Seznam literatury	53
Přílohy	55
Dotazník	56

Úvod

Ve své bakalářské práci bych se ráda věnovala menšinové populaci v našem malém městě, tedy romským obyvatelům Lomnice nad Popelkou. V žádném případě se nechci zaměřit na jakékoliv problémy, které vyvstávají ze společného soužití Romů a Neromů. Těch je jistě spousta, některé jsou opodstatněné, protože Romové sami zavdávají příčinu k nesvárům, jiné jsou spíše přeceňované, jelikož většinová populace bývá zpravidla negativně zaujatá a nerada opouští generacemi zakořeněné předsudky.

O čem se však mezi lidmi mnoho neví, je kultura Romů. Málokdo ví, jak se Romové živil v dřívějších časech, jaká řemesla byla typická pro jejich společenství. Zajímavý je romský pohled na náboženství a víru, na svátky, které uznávají a slaví. V neposlední řadě se odlišují i způsobem života, mají jiné hodnoty a tradice než gádžové (Neromové). Podívejme se tedy, jak romské ženy pojmají těhotenství či narození dítěte, jak probíhá křest novorozeněte nebo čím se liší romský pohřeb. Pro Romy je základem všeho rodina, od ní se odvíjí další činnost jejích členů. Specifická je pro ně především pospolitost, vzájemná solidarita, ale také patriarchální ráz rodiny a s tím související podřazenost ženy vůči svému muži.

Na následujících stranách se budu věnovat již naznačeným tématům. Základním zdrojem informací pro práci budou publikace převážně českých romistů. Z literatury se dozvíme o kultuře Romů obecně. Abych zjistila, jak vypadá současná situace v Lomnici nad Popelkou, rozhodla jsem se pro vypracování otázek, které položím respondentům. Ve městě nežije velká skupina Romů, proto je dotazník zaměřen hloubkově. Cílem je získat co nejvíce informací od malého množství dotázaných. Celá bakalářská práce si pak klade za úkol představit tradice, svátky či rituály Romů a stručně porovnat, zda se informace čerpané z literatury shodují s přítomností a situací v Lomnici nad Popelkou.

1. Tradice a svátky

V první části práce se podíváme na to, jestli Romové věří v Boha, k jakému se přiklání náboženství, jak si boha představují nebo jak hluboká je jejich víra. Dále nás budou zajímat největší svátky roku – Velikonoce, Vánoce, Silvestr a Nový rok. Podíváme se na tradiční zvyky a tradice, které se s nimi pojí, na jejich průběh a také na to, zda se způsob oslavování proměnil.

1.1. Náboženství, víra

1.1.1. Obecný pohled

Chceme-li se zabývat duchovní kulturou Romů a chceme-li zjistit, zda věří v Boha či jaké náboženství vyznávají, je potřeba uvést nejprve tři různé názory na jejich víru. Davidová uvádí, že „první z nich předpokládá, že Romové jsou zcela bez náboženského cítění, druhý je pokládá za vyznavače přírodních a animistických sil a duchů a poslední tvrdí, vycházejí hlavně z vnějších projevů, že jsou skálopevní křesťané, nejčastěji katolíci. Většina Romů měla vždy své náboženské cítění, typické právě jen pro ně, které je synkretickým komplexem názorů křesťanských a jejich vlastní víry, založené na přírodně animistickém základě“.¹

Většina Romů inklinuje k tomu náboženství, které vyznává majoritní společnost v místě jejich bydliště. V České republice se zpravidla hlásí ke katolické víře. Přestože se snaží i tímto způsobem asimilovat s okolním obyvatelstvem, často jsou právě z toho důvodu kritizováni. Je jim vyčítáno, že jejich víra není dostatečně hluboká a že přejímají jen ty tradice a zvyky, které se jim zrovna hodí. Romové se sice hlásí ke křesťanství, ale přejímají spíše vnější projevy, které jsou viditelné ostatním občanům. Ne všem církevním úkonům Romové rozuměli a s některými se navíc jejich mysl nedokázala ztotožnit. V porovnání s pevně přesvědčenými křesťany jim chybí dostatečné znalosti o minulosti i současnosti jejich vyznání. Na katolické

¹ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 124.

církvi je přitahují „okázalé a honosné obřady hudbou doprovázené, pestré ceremonie a barvy katolického kostela“.²

Bůh v pojetí Romů vypadá jinak než bůh křesťanský, nepředstavují si konkrétní osobu Ježíše Krista, ke kterému se modlí většina křesťanů, věří v Boha jako takového. Jejich Bůh je velký, všemocný a především dobrý duch, který stvořil svět, lidi v něm a teď všechno řídí svou silou. S Bohem mají přátelský vztah založený na lásce a pokoře. Nevědí, co je to strach z Boha, bojí se pouze ďábla, nadpřirozených sil a některých zvířat.³

Romové si také s Bohem povídají jako se sobě rovným a navíc přímo, bez faráře. Neuznávají zprostředkovatele mezi jimi samotnými a Bohem, farář není osoba, kterou by akceptovali, spíše naopak, většinou se stávala terčem jejich posměchu. Můžeme to zdůvodnit jejich nízkou vzdělaností či negramotností. Jejich způsob života byl divoký, nepřemýšleli o tom, co bude zítra. Cílem každého dne bylo zajistit podmínky pro přežití, ne se zabývat hlubšími duchovními hodnotami, které jim nabízela církev. Ke svému Bohu se obraceli při každodenních činnostech, nepotřebovali kvůli tomu kamkoli chodit.⁴

Přestože jsou Romové věřící, málokdo z nich chodí do kostela. Jejich neochota je dána především tím, že gádžové Romy neradi vidí v „jejich“ kostele. Romové mají svůj způsob promlouvání s Bohem. Kostel nepotřebují, jelikož téměř každá rodina má doma malý oltář či obrázky svatých. Na obrázcích je namalována „Panna Marie nebo Ježíš jako pastýř, či malé Jezulátko – ukřižovaný Kristus se vymyká ideové tradici Romů“⁵. K nim se obracejí se svými modlitbami a přáními. Jejich víra v Boha je v srdci.⁶

I přes přátelský vztah uznávají boží autoritu, jeho nadřazenost a především spravedlnost. Jejich Bůh si všechno pamatuje a neodpouští lidem hříchy jen proto, že ho lidé přišli odprosit. Pokud člověk provedl něco zlého, Bůh ho potrestá. Romové

² Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 125.

³ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 136.

⁴ Tamtéž. S. 136.

⁵ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In *Romové v České republice (1945-1998)*. S. 41.

⁶ Tamtéž. S. 41.

neuznávají víru v Krista, který lidem jejich prohřešky promine. Podle nich je nelogické, že stačí, aby se gádžové přišli do kostela vyzpovídat faráři a Bůh jim odpustil.⁷

1.1.2. Současný pohled na náboženství v Lomnici nad Popelkou

Podle výsledků v dotaznících, které jsem Romům pomohla vyplnit (pokládala jsem jim otázky z dotazníku - popř. je trochu přeformulovala, aby jim lépe porozuměli - a jejich odpovědi jsem do něj zaznamenávala), se situace proměnila (alespoň v Lomnici nad Popelkou). Stále platí, že Romové věří v Boha. K víře je zpravidla přivedl někdo z rodiny, většinou rodiče, někdy prarodiče. Boha si představují jako osobu, pána, nádherného dědečka s bílými vousy, Ježíše Krista či všemocnou energii, sílu. Z rozhovorů vyplynulo, že více než polovina dotázaných se nemodlí. Ti, kteří tak přece jen modlí, tak nečiní pravidelně, ale při nějaké události, příležitosti, např. při pohřbu, o Vánocích v kostele, když mají špatné sny. Málokdo se modlí každý večer před spaním.

Lomničtí Romové se hlásí ke katolíkům, pouze jeden muž (původem cikánský Maďar) vyznává hinduismus, Boha si představuje jako všemocnou energii, sílu a modlí se každý večer. Ještě jeden manželský pár se vymykal, jelikož se v minulosti řadu let ztotožňoval se Svědky Jehovovými. Manželé o nich studovali mnoho knih, své znalosti předávali i svým dětem. Od té doby, co se jim narodila nejmladší dcera, které je nyní dvanáct let, se již za Jehovisty nepokládají. Celá rodina se navrátila ke katolíkům. Přesto je Svědkové Jehovovi ovlivnili natolik, že dodnes příliš neslaví Vánoce, děti nikdy nevěřily na Ježíška a na Vánoce sice mají tradiční slavnostní večeři, ale dárky si nenadělují, obdarovávají se průběžně po celý rok. U muže hlásícího se k hinduismu a u tohoto manželského páru jsem měla dojem, že opravdu mají alespoň základní znalosti ohledně náboženství, které vyznávají. Ostatní dotazovaní o sobě sice tvrdí, že jsou katolíci, ale jejich víra je velice povrchní, moc toho o náboženství nevědí a ani nedodržují rituály nebo jiné činnosti s tímto

⁷ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In *Romové v České republice (1945-1998)*. S. 41.

náboženstvím spojené. Chvillemi to při rozhovoru vypadalo, že na otázky ohledně Boha odpovídali tak, abych byla spokojená, podle toho, co si mysleli, že chci pravděpodobně slyšet.

1.2. Velikonoce

Romové přejali Velikonoce od křesťanů, jejich pravý význam však mnohým z nich není znám. Tyto svátky jsou pro ně především oslavou jara a příchodem nového života. Tradiční barvou je zelená, která se objevuje na květinách a větvičkách. Ty slouží k výzdobě domků, do kterých chtějí Romové vnést jarní atmosféru. Jarní květiny používají dívky také ke zdobení svých vlasů a oděvu.⁸

Tradičním velikonočním zvykem bylo svěcení paschy, obřadního pečiva, které nesla dívka na vyzdobeném košíku do kostela. Po vysvěcení otec rodiny pokrm rozdělil mezi všechny členy rodiny a kousek vyčlenil pro hosty.⁹

Romové nikdy neměli mnoho peněz, ale když se blížily svátky, vždy se snažili peníze našetřit. Na každé oslavě mělo být dostatek jídla a pití, v tomto období si Romové dopřávali např. maso, šunku, uzené či buchty.¹⁰

Průběh velikonočních svátků stručně popisuje Lacková takto: „*Na Popeleční středu pohřbívali Romové basu. V úterý byl ještě bál, tančilo se už od samého poledne až do druhého dne. A ve středu v poledne se pohřbívala basa. Naši muži se oblékli do slavnostního – černé šaty, bílé košile, a šlo se do krčmy. Basa ležela na stole jako mrtvola a muži nad ní naříkali, plakali, kvíleli. Sedláci jenom koukali a bavili se. Když bylo divadlo v nejlepším, přišel hospodský a chrstl na naše muže kýbl vody. Zmáčení utíkali domů. Tím končily fašangy a začínal sedmítýdenní půst. Po tu dobu se nikde nehrálo a my měli těžké časy.*“¹¹

Na Velký pátek Romové nesmí sníst nic mastného. Tento půst trvá do té doby, než políbí Ježíše Krista. To mohou udělat buď přímo v kostele, kam chodí hlavně mladší generace, nebo doma políbí obrázek svatého, což se týká spíše starších lidí. Pokud by

⁸ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 133.

⁹ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 125.

¹⁰ Lacková, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. S. 62.

¹¹ Tamtéž. S. 62.

tak neučinili a snědli by něco mastného ještě před políbením Ježíše Krista, „*mohla by se jim zkrivit tvář, čehož se Romové velmi obávají*“.¹²

Velikonoční svátky vrcholí Velkou nocí, o které se říká, že je Kristovým pohřbem. Pro tento den Romové nakupují spoustu dobrého jídla, laskomin a vybraného alkoholu. Také se malují a zdobí vajíčka, která dostávají chlapci od děvčat. Dopoledne chodí rodina navštěvovat své příbuzné ve vesnici či městě, aby jim popřála. „*Nikdy však neopouštějí svoji rodinu a svůj dům kvůli návštěvě vzdálené rodiny.*“ Když všechny obejdou, vrací se domů, kde čekají, kdy jim „*přijdou popřát jejich příbuzní*“.¹³

Na Velikonoční pondělí chlapci nadšeně navštěvují rodinu, známé a později také gadže. V tento den si totiž mohou vydělat slušné peníze. Po výslužce se každý chlapec chlubí, kolik peněz od lidí dostal. Zvykem u romských chlapců bývá také to, že polévají voňavkami, nikoli však vodou.¹⁴

1.3. Vánoce

Vánoce jsou dalším Romy převzatým církevním svátkem. Jejich pojetí Vánoc mělo svá specifika, jelikož Romové chápali tyto svátky jinak. Vánoce pro ně měly dva zásadní významy, a to „*odpuštění a usmíření*“ a „*utvrzení vztahu k zesnulým osobám*“.¹⁵ Vánoce jsou časem pohody a lásky, proto i Romové k sobě hledali cesty, usmířovali se s těmi, s kterými se nepohodli, a vzájemně si odpouštěli. Dokázali přiznat svoji chybu, potlačit pýchu a pokorně jít a omluvit se, aby napravili vzájemné vztahy. Právě na Vánoce se Romové udobřují i s těmi největšími nepřáteli, protože je pro ně důležité udržet komunitu pohromadě. Vyjadřují tak svoji sounáležitost a pospolitost, která jim pomáhá přežít v ne vždy příjemném prostředí majoritního obyvatelstva. Druhým zvykem bývalo uctění památky zemřelých. V některých rodinách vzpomínali jen na otce, jinde na ty, kteří zemřeli toho roku, a někteří Romové do uctívání zahrnuli všechny zemřelé duše. Vztah k zemřelým se vyjadřuje

¹² Stojka, P. Patraďi - Veľkonočné sviatky. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. S. 121.

¹³ Tamtéž. S. 121.

¹⁴ Tamtéž. S. 122.

¹⁵ Hübschmannová, M. Karačoňa – Vánoce (autentické výpovědi 11 Romů). In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. S. 12.

pohoštěním jejich duší. Příbuzní pro ně nechávají u stolu volnou židli a rozdělí se s nimi o své sváteční jídlo. Tam, kde dříve neměli stůl a jedli na zemi, nechávali zemřelým jídlo na okně nebo v koutku pokoje. O Vánocích tak Romové zapomínají na svůj strach z mulů (duchů zemřelých) a projevují jim „lásku, solidaritu a harmonickou soudružnost“.¹⁶

Z počátku se tedy odlišoval způsob slavení Vánoc Romů od majority, ale některé prvky v posledních desetiletích již přebrali a mnohde byl původní romský význam Vánoc zapomenut. Společné pro všechny je to, že lidé nakupují dobré jídlo a pití. Průběh Štědrého večera se však u Romů lišil. Romové nemohli pochopit, že se gádžové scházejí v úzkém rodinném kruhu a vychutnávají si atmosféru „*intimnosti a posvátnosti*“. U Romů je to přesně naopak, u nich se scházelo mnoho lidí, aby Vánoce oslavili společným hodováním, zábavou, tancem a pitím. Nejdůležitější částí dne byla slavnostní večeře a čas po ní. Jak zjistila Davidová: „*Rodina se shromáždila okolo stolu nebo na zemi, a než začala společně jíst, vešel dovnitř nejstarší muž rodiny a vinšoval všem ustálenou romskou formulí všechno nejlepší, zdraví, štěstí, hodně dětí a peněz a hlavně to, aby příští rok byl pro ně všechny lepší než předešlý. Potom se se všemi napil pálenky a teprve tehdy mohla začít rodina jíst a pít*“.¹⁷

Po večeři se obvykle gádžové sesedli u stromečku, kde si zazpívali koledy a poté se pustili do rozbalování dárků. Romové tento zvyk převzali až v pozdějších letech, dříve ho nedodržovali. Ne snad proto, že by ho neznali, ale jednoduše z důvodů finančních. Většina Romů byla chudá a nemajetná a nemohla si tak dovolit nadělovat druhým dárky. Pro ně bylo největším štěstím a radostí, když si navzájem projevili lásku a úctu.¹⁸

Podobně jako Velikonoce i Vánoce byly časem, kdy se Romové vzájemně navštěvovali, aby si popřáli. Když obešli všechny příbuzné a známé, přišli na řadu gádžové. O Romech se tradovalo, že nosí štěstí. Proto měli gádžové radost, pokud i jim přišli Romové vinšovat k večeři. Přestože s Romy ne vždy vycházeli, této pověře

¹⁶ Hübschmannová, M. Karačoňa – Vánoce (autentické výpovědi 11 Romů). In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. S. 12.

¹⁷ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 126.

¹⁸ Víková, L. Romské Vánoce. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. S. 53.

věřili a doufali, že příští rok prožijí šťastně. Mladí romští muži chodívali přestrojeni, zpívali lidem koledy, hráli hru, zpívali a přáli jim mnoho štěstí. Gádžové koledníky odměňovali většinou penězi, časem se tedy změnil přístup Romů k vinšování, které už nečinili z tradice, ale kvůli výdělku.¹⁹

1.4. Silvestr a Nový rok

Poslední den v roce nechtěl být nikdo z Romů doma sám. Romské rodiny se domluvily s ostatními rodinami, se kterými se přátelily a všichni se sešly u někoho v domě. Společnost se začala shromažďovat nejpozději kolem deváté hodiny. Muži i ženy se usadili v jednom pokoji a následující program večera se nijak nelišil od ostatních v tom uplynulém roce. Manželské páry se chovaly tak jako každý jiný večer, dívaly se na televizi a sledovaly nabízené pořady. Nikoho však zábava příliš nezaujala.²⁰

Romové zůstávají vzhůru celou noc, aby přivítali nový rok. S přibližující se dvanáctou hodinou připravují šampaňské, krátký okamžik před půlnocí odpočítávají zbylé vteřiny a přesně s odbitím hodin otevírají lahve se šampaňským. Lidé bývají dojatí, přejí si vzájemně pro dalších 365 dní všechno nejlepší a závěrem se políbí. Po půlnoci se ženy začínají pomalu rozcházet do svých domovů. Muži naopak vyrážejí k okolním domům, aby i jejich majitelům popřáli do nového roku mnoho zdaru. Každý z nich najde nějaké peníze, aby si mohli koupit další alkohol na oslavu. Teprve v tuto chvíli se muži začínají opravdu bavit a veselit. Vzájemně si povídají, zpívají a když jim dojde pití, další člen skupiny sežene novou láhev vína. Každý má radost z vydařené oslavy a nikomu se nechce noční veselí ukončit, společnost opustit a jít domů.²¹

1.5. Současný pohled na svátky v Lomnici nad Popelkou

Podíváme-li se, jak se proměnil pohled Romů na svátky, zjistíme, že řada v minulosti dodržovaných tradic již zanikla. Většina dotázaných ani dřívější zvyky neznala.

¹⁹ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 126.

²⁰ Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 216.

²¹ Tamtéž. S. 217.

Vlivem společného soužití se Romové snažili majoritě přizpůsobit a v důsledku toho od ní přebrali i způsob oslav. Na Velikonoce Romové barví vajíčka, dívky pečou s matkami velikonoční beránky, mazance a koláče, v některých rodinách dělají domácí sýr z vajec a mléka, nakupují dobré pití a jídlo (např. uzeniny a maso) a chlapci s otci chodí koledovat s pomlázkou. Všechny ostatní romské zvyky byly zapomenuty. Převážná část respondentů uvedla, že nejdůležitějším svátkem v roce jsou pro ně Vánoce, teprve za nimi jsou Velikonoce. Ojediněle byl uveden Nový rok a Boží hod vánoční. O Vánocích Romové pečou cukroví, po bytě rozvěšují vánoční výzdobu, zdobí stromeček, pod který si na Štědrý večer nadělí dárky. Na Štědrý den se pak rodina dívá společně na pohádky, po celý den se někteří postí, večer krájí jablíčka apod. Při Štědré večeři nesmí nikdo z členů rodiny vstát od stolu, protože to přináší smůlu. Pouze matka podává jednotlivé chody, obvykle je to houbová polévka, dále se konzumují ryby, řízky nebo klobásy servírované buď s bramborovým salátem nebo s brambory. Na závěr přicházejí chlebičky a cukroví. Po večeři obvykle zazvoní zvoneček a děti si jdou rozbalit dárky od Ježíška.

2. Průběh a způsob života

2.1. Menstruace

Menstruace je mezi Romy považována za něco nečistého. Ženy obecně nerady hovoří o biologických procesech, vyvolává to v nich rozpaky, stud a nepříjemné pocity. Není tedy překvapením, že některé mladé dívky získávají informace o menstruačním cyklu od svých starších kamarádek, málokdy od matek. První menstruace znamená velkou změnu v životě, z holčiček se stávají dívky. Jak uvádí Lacková, první žena v rodině, která se o tom dozvěděla, musela dát dívce obrovskou facku, aby jí zčervenala tvář. Tak zajistila, že děvče bude hezké, dlouho mladé a hlavně odolné pro život.²² Některá děvčata považovala menstruaci za tolik zahanbující, že raději v těchto dnech nechodila do školy a ostatním říkala, že jsou nemocná. Počátek menstruace přinesl i změny patrné pro okolí. Dívka musela nosit přes sukni zástěru, která na rozdíl od sukne neznečišťovala. Dále se jim nestříhaly vlasy ze strachu, aby nepřestaly růst. Ženské vlasy byly symbolem plodnosti. Ženy je však vždy měly pečlivě stažené pod šátkem.²³ V tomto období také nesměly vařit.²⁴ Menstruací se ženy stávaly rituálně nečisté, jejich sociální status byl v porovnání s muži nižší. Tato role je v Romech hluboce zakořeněná a ženy to nemohly žádným způsobem ovlivnit. Změna v jejich sociálním postavení přichází až s příchodem menopauzy, kdy přestanou menstruat. Tím se „začnou fyzicky podobat mužům, vybědnou z podřadnosti svého pohlaví“.²⁵ Teprve potom se žena dostane na stejnou společenskou úroveň jako muž.

2.2. Těhotenství a narození dítěte

Romské dívky začínají se sexuálním životem v porovnání s majoritní společností v poměrně nízkém věku, obvykle mezi 12. a 14. rokem, kdy už jsou zároveň považovány za dospělé. V tomto věku navazují vztahy s chlapci, hledají si s nimi

²² Lacková, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. S. 83.

²³ Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 193.

²⁴ Pivoň, R. Rituální nečistota – součást (nejenom) romské tradiční kultury. In *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. S. 211.

²⁵ Jakoubek, M. Rom, romňi a Morris Opler. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 68.

společné bydlení a následně zakládají novou rodinu. V případě, kdy například v 18 letech dívka ještě nemá dítě, stává se pro ostatní neakceptovatelnou.²⁶ Je považována za neplodnou a podle tradice nemá právo být mužem milována, protože „*bezdětná rodina je smutná a okolí pro smích*“.²⁷

Každé dítě bylo pro Romy dar. Proto o něj pečovali již od početí. Je nemyslitelné, aby romská žena jen uvažovala o potratu, nebo ho dokonce podstoupila. Potrat je vnímán jako obrovský hřích, nejen náboženský, ale i morální.²⁸ Paradoxně však těhotenství někteří Romové chápou jako „nemoc“, ženy se v těchto měsících cítí osklivé, nepřitažlivé a špinavé. Nastávající rodiče tuto novinu řeknou všem lidem, které znají, co nejdříve. Tím zamezí dalším otázkám od okolí a nemusí dále nic ohledně těhotenství komentovat.²⁹

Těhotenství je Romy vnímáno jako rituálně nečisté, tudíž toto období doprovází řada příkazů a zákazů, které musí budoucí matka dodržovat. Od počátku těhotenství je matka s dítětem v trvalém ohrožení, „*předpokládalo se, že těhotná je po celou dobu vystavena působení tajemných a nepříznivých, ne-li zlých sil.*“³⁰ Proto musí žena zajistit řádný vývoj plodu ve svém těle, aby se dítě narodilo zdravé.

Tradiční pověra o těhotenství se týká jídla. Podle Romů má nastávající matka právo sníst, na co dostane chuť. Pokud přijde k někomu na návštěvu a dostane chuť na oběd, který rodina vaří, vezme si ho. Jídlo jí nabídnou i nepřátelé, když vidí, že je v jiném stavu. Pokud těhotná Romka vidí jídlo a nedostane ho nebo si ho nemůže koupit, měla by si ho vzít. Romské ženy si nic neodpírají, protože v opačném případě by dítě „*odešlo od ní pryč – došlo by k potratu*“.³¹ Jak uvádí Lacková: „*Žena šla kolem chatrče, kde se pekly dejme tomu zelné placky, zavonělo jí to, dostala na ně chuť – dveře našich chatrčí byly totiž stále otevřené – a hospodyně už ji volala: Pojd' jíst! A to spolu třeba nemluvily. Ale hospodyně ji zahlédla, poznala na ní, že má chuť*

²⁶ Budilová, L., Jakoubek, M. Příbuzenství v romské osadě. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 36.

²⁷ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 165.

²⁸ Tamtéž. S. 165.

²⁹ Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 193.

³⁰ Pivoň, R. Rituální nečistota – součást (nejenom) romské tradiční kultury. In *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. S. 212.

³¹ Davidová, E. *Romano Drom – Cesty Romů 1945-1990*. S. 130.

na placky, pozvala ji k jídlu a nemluvíly spolu dál. Kdyby těhotná nedostala to, na co má chuť, mohla by potratit.“³² Z toho však vyplývá mnohdy řada problémů, protože Romky touto pověrou povětšinou „omlouvaly své drobné krádeže“.³³

V průběhu těhotenství ženy nenosily korále nebo jiné ozdoby na krku, protože dítěti by se mohla omotat pupeční šňůra kolem krku a zardousilo by se. Ohrozit dítě mohla budoucí matka, která viděla oheň a poté se chytila za břicho. Těhotná se toho měla vyvarovat, „aby dítě nemělo na tváři oheň, tj. červené skvrny opět na základě magie podobnosti“.³⁴ Podle magie podobnosti se také matka nesmí dívat na mrtvého, protože by dítě bylo žluté, při pohledu na staré lidi by se zase stalo nemohoucím jako oni.³⁵ Žena v jiném stavu by se také neměla polekat, když už se tak stane, opět se nesmí chytit za břicho. Romové věřili, že pokud bude nastávající matka dítěti pořád zpívat, pomůže to k tomu, aby se dítě narodilo zdravé.

Z dosud dochovaných pověr ohledně těhotenství se u Romů v Lomnici nad Popelkou uchoval zákaz hladit chlupatá zvířata, aby i narozené dítě nebylo chlupaté. Těhotná žena neměla chodit křtít jiné dítě a neměla chodit na pohřby. Dále se nesmí polekat, dívat se např. na horory či ošklivé filmy. Romové také věří, že by se v době těhotenství ženy nemělo v bytě rodiny malovat, nastávající matka by neměla sahat na panenky nebo kupovat předem věci pro miminko.

Každá žena, která čeká miminko, s nadšením uvažuje, jakého pohlaví se dítě narodí. Muži preferují syna, chtějí mít pokračovatele svého rodu a také někoho, kdo se o ně ve stáří postará. Dcery starým rodičům nemohou poskytnout dostatečnou péči, protože obvykle po svatbě odcházejí za manželem. Syna si otcové přejí především při očekávání prvního potomka. Když má rodina již více dětí, pohlaví dalšího dítěte již pro ni není natolik podstatná. Romské ženy vidí výhodu spíše v dceři, která jim může pomáhat v domácnosti a s výchovou svých sourozenců.

³² Lacková, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. S. 50.

³³ Davidová, E. *Romano Drom – Cesty Romů 1945-1990*. S. 130.

³⁴ Tamtéž. S. 130.

³⁵ Horváthová, E. *Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život*. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. S. 122.

V dřívějších časech Romky nerodily ještě v porodnicích, ale doma. Při porodu těhotné pomáhaly ostatní ženy z osady a na celý jeho průběh dohlížela porodní bába. Ta byla volána nejčastěji ze dvou důvodů. Ve vyspělejších osadách lidé věřili jejím zkušenostem a schopnostem. Hlavním důvodem však byla pravděpodobně pověra, že všechno, co přijde do styku s rodičkou, je nečisté. Všechny věci, které byly během porodu použity, musely být následně vyhozeny, odstraněny, aby je dál nemohl nikdo používat. Rituální nečistota se vztahovala i na lidi, které byli s matkou v tu chvíli v kontaktu.³⁶

Po porodu k ženě a novorozeněti nikdo nesměl, ani manžel. Od narození se o dítě stará především matka. Věnuje mu většinu svého času a péče, je s ním v neustálém kontaktu a dítě si tak tvoří pocit sounáležitosti, který Romům zůstává po celý život. Teprve když se matce později narodí další potomek, přenechává péči o batole jiné ženě z rodiny, často se pečovatelkou stává starší dcera, která je sama ještě dítětem a přichází tak o své dětství.³⁷ Kvůli „nečistotě“ a studu za sebe samu nesměla matka tři dny po porodu opustit dům. Ven mohla vyjít až při křtu dítěte, když ženy z osady šly do kostela. Po dobu šesti nebo sedmi týdnů rodiče dítě chránili před okolním světem, aby ho někdo neuhranul. Teprve po uplynutí této doby si ho mohli prohlédnout ostatní lidé.³⁸

Narození dítěte provázelo mnoho pověr. Magickým rituálem bylo podržení novorozeněte chvíli nad ohněm. V některých osadách mu dávali do ručičky kousek chleba, aby po celý život netrpělo hladem. V romských životních podmínkách bylo důležité, aby dítě bylo zdravé a otužilé, proto ho koupali ve studené vodě a mazali ho husí masť.³⁹ Většina Romů věřila v ochrannou moc červené barvy a amuletů, které

³⁶ Horváthová, E. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In *Cikánská rodina a príbuzenství*. S. 122.

³⁷ Sekyt, V. Rómske tradície a jejích konfrontácie se súčasnosťou (Romstvá ako znevýhodňujúci faktor). In *Romové: Kultúrologické etudy*. S. 201.

³⁸ Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 194.

³⁹ Horváthová, E. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In *Cikánská rodina a príbuzenství*. S. 123.

ochraňují před uhranutím. Proto se novorozeňatům „ *po porodu vázaly na zápěstí levé ruky červené stužky nebo navlečené červené korálky*“.⁴⁰

2.3. Křest a kmotrovství

Po narození se dítě dostává do nebezpečí. V okamžiku, kdy opustilo tělo matky, je ohroženo tajemnými a zlými silami. Jak jsme si uvedli výše, matka plní řadu zákazů a příkazů, aby potomka ušetřila vlivu těchto sil. Jako podstatná součást ochrany dítěte slouží křest. Podle romské tradice slouží jako ochrana před čarodějnicemi, které by mohly nepokřtěného novorozence vyměnit. Dokud neproběhne samotný obřad, dávají dítěti pod polštář jehlu, nůž, nůžky, něco ze železa anebo hřebínek.⁴¹ Romové rozlišují dva způsoby křtu. Jeden se odehrává v kostele, kam dítě doprovází ženy. Kněz poleje dítě svčcenou vodou a zbaví ho nečistot porodu.⁴² Tímto aktem se novorozeně vymaňuje z vlivu temných sil a dostává se pod ochranu Boha. Po obřadu už na něj zlo nemůže, protože je v přízni Boha. Dále se křtem dítě stává oficiálně součástí společnosti.⁴³ Druhý způsob, tzv. romský křest je naplánován na stejnou dobu jako křest v kostele. Zúčastňují se ho však muži. Otec a kmotr dítěte tu oslavují celou noc svůj nový vzájemný vztah. Romové věřili, že oslavou zabezpečí štěstí a zdraví všech účastníků a napomůžou zdravému růstu a síle novorozeněte.⁴⁴

Lomničtí Romové stále nechávají své narozené děti pokřtít. Většina z nich věří, že křest ochrání dítě před zlem a z toho důvodu více než polovina z dotázaných novorozencům uvazuje na ruku červenou nit. Obvyklý věk pro křest je kolem 2 měsíců, max. do 6 měsíců věku dítěte. Romové přijali i vítání občánků na úřadě. I tímto krokem uvádí svého potomka do společnosti.

Manželé si velmi pečlivě volí osobu, která půjde jejich dítěti za kmotra či kmotru. Pokud bydlí ještě u rodičů, i ti se podílejí aktivně na výběru. V životě Roma hraje kmotr velmi důležitou roli, proto se o něm rozhoduje dlouhou dobu před narozením dítěte. Kmotr na sebe přebírá roli opatrovníka pro případ, kdyby se něco stalo

⁴⁰ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 138.

⁴¹ Lacková, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. S. 143.

⁴² Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 195.

⁴³ Hajska, M. Kmotrovství v kultuře romských osad. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 264.

⁴⁴ Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 195.

s matkou a otcem dítěte. Z toho důvodu se kmotrem může stát jen osoba zodpovědná a respektovaná touto rodinou. Je-li někomu nabídnuto kmotrovství, je to symbol úcty k němu. Odmítnutí této role se považuje za urážku a hrubé opovržení.⁴⁵

V některých romských osadách bývalo zvykem, že si za kmotra zvolili gadže, Neromy. Ne snad proto, že by si ho natolik vážili, ale většinou se tak rozhodli z důvodů ekonomických. Povinností kmotra bylo poskytnout pomoc v případě nouze. Gadžo, obvykle sedlák, byl majetnější než Romové. Dítě tak dostalo dárek při křtu, později sedláci posílali obnošené oblečení, obilí či brambory. To přinášelo výhody nejen samotnému kmotřenci, ale i jeho rodině, které kmotr přispíval na živobytí.⁴⁶

2.4. Smrt a duch zemřelého

Věřilo se, že smrt člověka se může předpovědět a to na základě různých znamení. Úmrtí v rodině prorokuje sýček vyskytující se v blízkosti obydlí. Stejný význam se připisoval také vráně. Smrt můžou ohlašovat i sny, zdá-li se člověku o „*slepici s kuřaty, uvidí sirotky, pokud vidí nový dům, zakrátko uvidí hrob*“.⁴⁷

Mrtvého člověka pozůstalé příbuzné umyly, oblékly do jeho nejlepších a nejoblíbenějších šatů, položily do rakve a vystavily ho v obývacím pokoji. Rakev zůstala odkrytá a kolem byly položeny květiny a zapáleny svíčky.⁴⁸ V předvečer pohřbu se v domě rodiny sešlo celé příbuzenstvo, aby uctilo památku zesnulého. V pokoji již byly nachystané židle a stoly, na kterých leželo množství jídla a pití. Když se všichni podívali na mrtvého a v duchu se s ním rozloučili, zasedli k připravenému pohoštění a začalo vartování. Po tři dny a tři noci se příbuzní scházeli v domě a vzpomínali na zemřelého, vyprávěli si historky s ním spojené, občas někdo pronesl i vtip. Zúčastnění se bavili, jedli, pili i smáli a hráli karty. Nikomu to nepřišlo nepatřičné, protože po pohřbu mělo následovat dlouhé období

⁴⁵ Hajská, M. Kmotrovství v kultuře romských osad. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 260.

⁴⁶ Tamtéž. S. 266-267.

⁴⁷ Horváthová, E. Cigáni na Slovensku: Rodinný a společenský život. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. S. 126.

⁴⁸ Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 196.

smutku.⁴⁹ Další den proběhl samotný pohřeb. Před vynesáním rakve z domu pronesl farář nad mrtvým modlitbu. Potom byla rakev naložena do pohřebního vozu, který se pomalu přesouval ke hřbitovu. „*Před vozem šel chlapec, který nesl kříž, za ním pak farář s ministranty. Za nimi pak jelo auto, za kterým se valil obrovský zástup příbuzných.*“⁵⁰ V kapli farář pronesl smuteční řeč, připomněl zásluhy a kladné vlastnosti zemřelého a příbuzní se s ním naposledy rozloučili. Poté mohla být rakev přenesena na hřbitov, kde byla při poslední modlitbě faráře spuštěna do hrobu.⁵¹ Po pohřbu se pozůstali ještě společně sešli na hostině, a pak už se vydali domů.⁵²

Dalším dnem začínalo u nejbližších příbuzných zemřelého roční období smutku. Po tento čas se nesměli veselit, smát, bavit. Chodili oblečení do černé barvy a vyhýbali se červené, která zkrášlovala život. Proměňoval se jejich celkový zjev, muži si neholili vousy a ženy si nestříhaly vlasy. Zanedbaný vzhled jim měl zajistit propojení s mrtvým. Rodina se stáhla z veřejného života a truchlením a dodržováním zvyků ctíla památku zesnulého.⁵³

Ne každý romský pohřeb má stejný průběh, každá rodina může mít trochu odlišné tradice. V některých oblastech například neuznávají veselí se a bohaté hodování při vartování. Jinde zase nemusí být součástí tradice následující hostina po pohřbu.⁵⁴ Nezapomínejme ani na velký vliv majoritní společnosti, kterou Romové postupně napodobují a tím se jejich zvyky výrazně mění, některé v průběhu času zanikají.

Romové věří, že se k nim může vracet duch zemřelého. Především k těm, kteří mu za jeho života ublížili, nesplnili mu nějaké přání nebo mu jsou něco dlužní⁵⁵. Obávají se, že se zjevuje, aby je strašil nebo se jim mstil. Duch zemřelého, zvaný mulo, se buď ukazuje jako stín na stěně nebo jako osoba, která vypadá jako živá, jen nemá hlavu.⁵⁶ Také se může přeměnit do podoby zvířete, obvykle psa, kočky nebo ptáka.⁵⁷

⁴⁹ Ferko, A. Tradiční pohřeb? In *Romové a cikáni: neznámí i známí*. S. 154.

⁵⁰ Tamtéž. S. 153.

⁵¹ Tamtéž. S. 153.

⁵² Tamtéž. S. 154.

⁵³ Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 197.

⁵⁴ Ferko, A. Tradiční pohřeb? In *Romové a cikáni: neznámí i známí*. S. 152.

⁵⁵ Lacková, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. S. 72.

⁵⁶ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 141.

⁵⁷ Lacková, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. S. 29.

S duchem je možné i hovořit. Spatřit ho však může vždy jen jedna osoba v místnosti, a proto je těžké prokázat jeho přítomnost. Pokud má člověk z ducha strach nebo se ho chce jen zbavit, stačí ho pohladit hřbetem ruky. Duch se bojí světla i ohně, proto také pomůže, když rozsvítíme nebo rozděláme oheň. Z toho důvodu v některých domácnostech Romové svítí celou noc. Aby mrtvý neměl důvod se vracet, dávají mu pozůstalí do rakve různé předměty, které měl rád nebo které by mohl potřebovat, například oblíbené šaty, hodinky, fajfky, cigarety, alkohol, peníze či šperky.⁵⁸

2.5. Svatba

2.5.1. Předčasný věk a výběr partnera

V porovnání s majoritní společností Romové „dospívají“ o mnoho let dříve. Chlapci a dívky přicházejí o období puberty, z dětství přecházejí rovnou mezi dospělé se vším, co k tomu patří. Ještě v nedávných dobách byl obvyklý věk na vdávání dívek okolo třinácti a čtrnácti let, chlapci se ženili přibližně o dva roky později, tedy v patnácti či šestnácti letech. Jakmile v těchto letech nebyla dívka provdána, strchovala se její rodina, že o děvče není zájem a že jim zůstane doma navždy. Většina z nich tedy nedosahovala požadovaného věku pro církevní či úřední sňatek. Romskou svatbou (*mangad'i*) však kolektiv daného společenství schválil soužití dvou mladých lidí a *mangad'i* je tedy rovnocenná úřednímu sňatku. Ten přichází o několik let později, když mladí manželé dosáhnou plnoletosti. Tímto okamžikem se dvojice ve společenském žebříčku posunuje o kousek výš, než když spolu žila pouze „na víru“.⁵⁹

Pod tlakem společnosti se dnešní generace Romů proměňuje, snaží se přizpůsobit okolí. Věk partnerů, kteří se chtějí vzít, se již pomalu zvyšuje. Dříve, když ještě Romové žili v osadách, do jejich tradic a zvyků nikdo z neromů nemluvil. Pramenilo to nejen ze strachu z Romů, ale i z nezájmu o ně samotné. Když se však přestěhovali z osad do měst, začal do romských zvyklostí zasahovat zákon. Bylo a je nepřijatelné, aby si chlapec vzal dívku, které ještě nebylo patnáct let, natož aby s ní měl dítě. Muži

⁵⁸ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 141.

⁵⁹ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 107-108.

byli často odsouzeni do nápravného zařízení a ženy zůstaly doma samotné. To mělo negativní důsledky pro celou rodinu.⁶⁰

Průměrný věk partnerů byl v romské společnosti poměrně nízký a ani věkový rozdíl mezi nimi nebyl velký. Výjimku tvořily páry, kdy jeden z manželů již měl za sebou jeden sňatek, byl tedy rozvedený či ovdověl. V takovém případě tato osoba nechce zůstat sama a vstupuje do dalšího manželství právě s partnerem mladším. Není to však pravidlem, jsou i svazky, kdy vdovec si namluví vdovu a manželství je v pořadí druhé pro oba dva.⁶¹

Každá dívka v určitém věku začala vyhlížet nápadníka a tajně doufala, že i chlapec, do kterého se zakoukala, o ní projeví zájem. Jakýkoli vzájemný projev sympatií a náklonnosti byl ostatními chápán jako vytvoření nového páru. Dívka s chlapcem si již patřili a po krátkém poznávání se sami před sebou zasnoubili. Výběr partnera však musela schválit ještě rodina.⁶² Pokud se jim dívka či chlapec zamlouvali, nic nebránilo svatbě.

Realita bývala mnohdy odlišná. Rodiny si předem vybíraly budoucí manželku či manžela pro svého potomka, kterému v tu dobu bylo jen pár let. Důvodem bylo zachování a hlavně posílení rodu a větší prestiž rodiny. Rodiče tedy nezajímalo, zda si jejich děti budou rozumět, zda si budou sympatičtí nebo zda se budou milovat.⁶³

Podle Cohna „*se tento akt s budoucím ženichem a nevěstou vždy určitým způsobem projednává*“.⁶⁴

Ve většině případů chlapec a dívka uposlechli své rodiče, kteří jim před lety domluvili sňatek, a vzali se. Pokud však potomek nesouhlasil s budoucím partnerem a projevoval zájem o někoho jiného, stávalo se občas, že spolu zamilovaná dvojice utekla a vyhnula se předem vyjednané svatbě. Když spolu pár zmizel přes noc, předpokládalo se, že spolu spali. V takovém případě nebylo jiné řešení než svatba.

⁶⁰ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In *Romové v České republice (1945-1998)*. S. 56.

⁶¹ Budilová, L., Jakoubek, M. Příbuzenství v romské osadě. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 37.

⁶² Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 108.

⁶³ Lacková, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. S. 83.

⁶⁴ Cohn, W. Cikáni: Příbuzenská terminologie a cena za nevěstu. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. S. 194.

Pokud by k ní nedošlo, strávená noc milenců by byla považována za ostudu obou rodin a dívka by navíc byla znemožněna na celý zbytek života. Matka dívky by obviňovala rodinu chlapce, že dívku zneuctil, a naopak matka chlapce by obviňovala rodinu dívky, že nemá žádné vychování a že chlapce svedla.⁶⁵

Když se dvojice vrátí ze společného útěku, musí ještě prokázat, že dívka byla panna. Panenství dívek je posvátné a zvyšuje hodnotu budoucí manželky. Pár přinesl chlapcově matce zakrvácené prostěradlo. Ta spolu s ostatními ženami prostěradlo podle tradice testovala. Zaschlá krev byla postříkána rakijí. Pokud test dopadl dobře, „*rakije přesune krev do tvaru květu*“ a následující den může jít chlapec požádat dívčinu matku o ruku jeho milé.⁶⁶

2.5.2. Obřady

Nejdůležitější roli při svatebním obřadu hrál vajda. Vajda byl nejváženějším mužem v osadě, býval starší než ostatní, měl mnoho zkušeností, byl moudrý, uměl mluvit a celá společnost ho obdivovala a ctěla. V romské osadě zastával tedy funkci jakéhosi starosty.⁶⁷

Jeho úkolem bylo oddávat romské dvojice. Tyto svatby však neprobíhaly v kostele, ani na úřadě, ale přímo v okolí osady, tak aby svatebčané byli dostatečně daleko od okolních vesnic a mohli se nerušeně veselit a bavit podle svého.⁶⁸ Při obřadu bylo zvykem, že se budoucí manželé drželi za ruce a stáli na červeném koberci či plátně, vajda k nim k nim promlouval krásnou řečí a přál jim mnoho lásky a štěstí do života. Poté jim svázal ruce šátkem, nalil jim do dlaní červené víno, které novomanželé vzájemně vypili, a sypal na ně drobný cukr. Dnes jsou některé rituály pozměněny nebo zcela zapomenuty. Důležitá je spíše následná oslava, veselí a hostina s velkým množstvím pálenky a lihu, a také to, že se sejde celá rodina se všemi příbuznými a známými.⁶⁹

⁶⁵ Lacková, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. S. 33-34.

⁶⁶ Fonseca, I. *Pohřbi mě vestoje: Cikáni a jejich pout'*. S. 108.

⁶⁷ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 100.

⁶⁸ Horváthová, E. Cigáni na Slovensku: Rodinný a společenský život. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. S. 120.

⁶⁹ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 108.

V dnešní době mnoho rodin nemá dostatek finančních prostředků na to, aby dětem vystrojily pořádnou veselku se vším, co k tomu patří. I z toho důvodu se od řady zvyků upouští. Není výjimkou, že některé páry svatbu neuspořádají vůbec. Pokud si chlapec vyhlédne děvče, jde spolu se svými rodiči navštívit dívčiny rodiče. Pak už záleží jen na společné domluvě, když se všechno vyřídí ke vzájemné spokojenosti, můžou spolu mladí začít žít, zpočátku u některých rodičů dvojice, obvykle to bývá tam, kde mají více prostoru. Místo obřadu a hostiny se jen připraví malé pohoštění a zapije se štěstí mladého páru.⁷⁰

2.5.3. Typy sňatků

Sňatky mezi příbuznými

Za sňatky mezi příbuznými můžeme označit takové sňatky, které byly uzavřené mezi „*prvními, druhými, třetími a čtvrtými bratranci a sestřenicemi*“. Důležité je, že tyto osoby měly v minulosti jednoho či více společných předků.⁷¹ Výběr partnera je limitován tím, do jaké rodiny se člověk narodil. Podle toho je také určen prostor, kde se dotyčný pohybuje. Muž si vybírá budoucí ženu ve své osadě, mezi svými příbuznými. Nepřichází v úvahu, že by si chlapec jel vybrat dívku do vzdálené osady, kde nikoho nezná. Vždy přichází do společnosti, kde už má příbuzné.⁷²

Sňatky „pre čeranki“

„Pre čeranki“ v překladu znamená „sňatek výměnou“. Tato situace nastane v případě, kdy se bratři z jedné rodiny ožení se sestrami z jiné rodiny. Další variantou je kombinace bratr-sestra/bratr-sestra, to znamená, že bratr si vezme dívku z jiné rodiny a jeho sestra si vezme bratra té dívky.

Tento systém může mít mnohem komplikovanější podobu, která se také vyskytuje častěji, než první dva uvedené příklady. Do této výměny se zapojují všichni příbuzní z rodin. To znamená, že se mohou vzájemně provdat sestřenice, tety, neteře s jejich

⁷⁰ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 164.

⁷¹ Budilová, L., Jakoubek, M. Trojgenerační model transformace sňatkových vzorců v cigánské osadě. In *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. S. 290.

⁷² Budilová, L., Jakoubek, M. Příbuzenství v romské osadě. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 45.

bratřenci, strýci a dalšími. Jelikož mnoho žen využívá celé reprodukční období, stává se, že rodí ještě v té době, kdy už mají potomky i jejich vlastní děti. Rozhodující je to, aby osoby dosahovaly sňatkového věku. Dochází tak ke generačním posunům, kdy si vezme např. neteř svého strýce, či synovec svou tetu. Tyto sňatky nemusí být uzavřeny v jednom okamžiku, ale obvykle se uskutečňují postupně s odstupem času, tak jak další potomci dospívají.⁷³

Kombinace předchozích typů sňatků

Pro tento typ sňatků je charakteristické, že se lidé berou „pre čeranki“ a navíc už je spojuje jiný příbuzenský vztah. Rodinná pouta se čím dál víc zahušťují, jelikož mladí lidé jsou vzájemně spojeni i několika různými vztahy, které posilují mnohonásobnou „čerankou“ mezi těmito příbuznými.⁷⁴

2.5.4. Cena za nevěstu

Cena za nevěstu je určitý finanční obnos, který platí otec ženicha otci nevěsty.⁷⁵ Těmito penězi je kompenzována ztráta dcery. Dívka svatbou přichází do nové rodiny, které bude od teď nápomocna. Její rodiče přijdou o pracovní sílu a tyto peníze jsou jakousi náhradou a oceněním nevěsty.

Výše obnosu se liší, může se jednat o desetitisíce, ale i statisíce. Velmi záleží na sociálním postavení obou rodin a také na tom, na kolik si rodina cení své dcery. Její hodnotu zvyšují její dovednosti a schopnosti. Předpokládá se tedy, že dívka umí vařit, postarat se o domácnost i rodinu, obstarat finance aj. Vliv na výši peněz má také to, zda nevěsta je panna, je hezká, umí zpívat či tančit.

Pokud se vyskytnou v manželství problémy, které partneři nechtějí nebo nemohou vyřešit, může dojít k rozpadu rodiny i rozvodu manželů. Stane-li se tak do jednoho roku od uzavření manželství, často se objeví otázka po navrácení peněz za nevěstu. Stává se tedy, že při svatbě je zaplacená jen určitá část domluvené sumy, která bude

⁷³ Budilová, L., Jakoubek, M. Trojgenerační model transformace sňatkových vzorců v cigánské osadě. In *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. S. 293-295.

⁷⁴ Tamtéž. S. 296.

⁷⁵ Williams, P. Cikánské manželství, paruimos a cena za nevěstu. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. S. 201.

doplacena až časem, „až rodina přijde k penězům“. V případě, že se manželství nevydaří a dvojice se rozejde, je méně pravděpodobné, že zbytek peněz doplatí.⁷⁶

2.5.5. Smíšené manželství

V posledních letech se setkáváme i se situací, kdy se u Romů rozšiřuje okruh potenciálních partnerů. Dříve se kladl důraz na etnickou endogamii, což znamená, že se brali navzájem lidé patřící k jedné společenské skupině. Nyní si vybírají partnera také z jiné romské skupiny, např. olášský Rom si vezme za ženu slovenskou Romku. V místech, kde Romové mají dobré vztahy s gadži, nemají mezi sebou problémy a vzájemně se tolerují, dochází ke smíšeným sňatkům mezi Romy a gadži.

Pokud dojde k uzavření smíšeného manželství, často se alespoň zpočátku výrazně mění společenské postavení obou partnerů. Romský partner se odpoutal od své komunity, získal lepší a vyšší postavení a tím vzrostlo také jeho sebevědomí. Doufá, že nyní na něj bude majoritní okolí pohlížet jinýma očima a bude tak bude moci popřít předsudky lidí vůči němu. Věří, že nemůže být špatným člověkem, když si ho vzal neromský partner. V přesně opačném postavení se po sňatku nachází Nerom. Jeho společenské postavení výrazně poklesne. V některých případech přijde o přátelé, ale i o rodinu. Rodiče se svého dítěte zřeknou, nemají zájem se s ním stýkat a být v kontaktu, jsou zklamáni, že si jejich syn či dcera nenašel/a k sobě „rovného“. Trpí předsudky, kterých se jen těžko a pomalu zbavují. Romský partner jejich dítěte to nemá lehké a musí dokazovat, že si zaslouží patřit k nim do rodiny. Jelikož oba partneři vybočili ze zažitých tradic svých rodin, které ještě nejsou vyrovnané s nastalou situací, mladí manželé obvykle nemohou spoléhat na to, že by u některých z rodičů mohli bydlet. Je tedy nutností hledat vlastní bydlení. Rodiče obou manželů se vzájemně nechtějí navštěvovat, zpočátku se nestýkají ani se svými dětmi. Zlom ve vzájemných vztazích přichází zpravidla po čase, kdy se postupně poznávají a hledají k sobě cestu. Rodinné vztahy může uklidnit a udobřit narození potomka.

⁷⁶ Cohn, W. Cikáni: Příbuzenská terminologie a cena za nevěstu. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. S. 194.

Je určitě dobré, když spolu Romové a Neromové dobře vycházejí a dokonce spolu chtějí strávit společný život. Velkým problémem je ale fakt, že těmito smíšenými sňatky Romové ztrácejí romskou příslušnost. Z toho vyplývá, že se přizpůsobují životu majority, mění se jejich hodnoty a chování a posléze zapomínají na své tradice, rituály. Jejich kultura je tak velmi oslabována, což vede k jejímu zániku.⁷⁷

2.6. Současná situace v Lomnici nad Popelkou

Podle staré tradice dodnes žádají mladí muži o ruku své vyvolené dívky u jejich rodičů. V den svatby, chvíli před tím, než se vydají k oltáři, dávají rodiče obou nastávajících manželů dětem požehnání do života. To znamená, že jim do budoucího života přejí mnoho štěstí, lásky a rodinné pohody.

Nejstarší generace si stále myslí, že mladá nevěsta, která se vdává poprvé, by měla být do svatby pannou. Dnešní čtyřicátníci a lidé mladší to již považují za přežitou tradici a nemožnou podmínku pro sňatek.

Ke každé svatbě patří určité rituály. Některé romské svatební tradice se předávají z pokolení na pokolení, jiné se přejímají od majority a společně se tak mísí. Jako příklad uveďme zvyk, při kterém ženich nesmí v den sňatku do obřadu vidět nevěstu, při hostině se vybírají peníze pro nevěstu, tzv. čepenka, tzn., že během prvního sólového tance novomanželů ostatní tančí v kruhu kolem nich, mezi tančícími chodí nejstarší osoba a do klobouku vybírá peníze na střevíc, na talíře a pro nevěstu.

V současnosti Romové zcela přejali a především uznali svatební obřady na úřadě, nemají již neformální obřady odehrávající se uvnitř komunity. Počet hostů na hostině se podle dotázaných velmi liší a nelze tedy určit průměrný počet. Někteří měli na svatbě mezi 10-20 hosty, jiní třeba i 70-100. Záleží nejen na velikosti rodiny, ale především na jejich finančních možnostech.

Jako věno nevěsta dostává předměty potřebné do domácnosti. Nejčastějšími dárky jsou peřiny, povlečení, ručníky, utěrky, ubrusy, talíře, příbory, skleničky a jiné nádobí.

⁷⁷ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 185-186.

V minulosti bylo nutné, aby otec ženicha vyplatil určitý peněžní obnos otci nevěsty. V Lomnici nad Popelkou se platba za nevěstu nechovala, přestože někteří Romové tvrdí, že ano. Z rozhovoru však vyplynulo, že tuto tradici zaměňují s čepenkou, výběrem peněz pro nevěstu při svatebním tanci.

Velmi pozoruhodný je fakt, že i v dnešní době někteří Romové uznávají příbuzenské sňatky mezi bratranci a sestřenicemi. K tomuto typu manželství se staví pozitivně téměř polovina dotázaných Romů. Větší část respondentů si dnes již naštěstí uvědomuje nástrahy a problémy, které mohou příbuzenské sňatky přinést, a proto je odmítá.

3. Rodina

3.1. Členové rodiny, pospolitost

Nejdůležitější institucí byla pro Romy vždy rodina, vážili si jí a byla pro ně vším. Ta určovala život všech svých členů, vytvářela jejich hodnoty. Rodina znamená pro Romy něco posvátného, o co se musí pečovat a o co se nesmí přijít. Tradiční rodina byla patriarchální. Základní rodinu u Neromů tvoří otec, matka a děti. Tento model byl však u Romů často rozšířen o další členy, rodinu „*tvoří obvykle rodiče, případně i prarodiče, ženatí synové nebo vdané dcery a děti rodičů mladých manželských dvojic*“.⁷⁸ V okamžiku, kdy si děti našly partnera pro život, obvykle dál bydlely u rodičů, podle toho, kde bylo více místa. Syn nebo zeť ze svého platu přispíval na domácnost matce, která se starala o všechny členy rodiny. Tento mladý pár se osamostatnil a našel si vlastní bydlení většinou až v době, kdy už měl dvě nebo tři děti. Společné bydlení mělo výhody pro všechny, rodiče získali pomocníky, mladá žena se od matky naučila vařit a starat o domácnost, mladý muž se od otce přiučil řemeslu nebo těžší mužské práci. Děti si „*osvojovaly pravidla skupinového chování, specifické etické normy a formovaly svůj pocit spolupatříčnosti, svým způsobem romství*“.⁷⁹

Několik základních rodin tvoří velkorodinu, která funguje na vzájemné spolupráci a solidaritě. Tyto rodiny bydlí zpravidla vedle sebe. Pokud jedna domácnost potřebuje suroviny na oběd či náradí na opravu domku, jednoduše si zajde k sousedům a vezme si to. Romové si nic nepůjčují a nevracejí, ale berou si a dávají. Nikdy totiž neví, kdy oni budou v situaci, ve které budou něco potřebovat od jiných. Různé předměty (např. hrnce, příbory, talířky, oblečení, nože, cigarety) tak kolují v této velkorodině a vezme si je ten, který je zrovna využije.⁸⁰ Tak je tomu i s jídlem, pokud má někdo nedostatek, zajde si k příbuzným, kteří se s ním rozdělí. Mnohdy se však rodiny

⁷⁸ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 107.

⁷⁹ Tamtéž. S. 99-100.

⁸⁰ Budilová, L., Jakoubek, M. Příbuzenství v romské osadě. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 39.

domluví a naplánují si vaření pro celou komunitu. Každý den tak vaří jiná rodina pro všechny ostatní.⁸¹

Romské rodiny bývají početnější než rodiny majority. Není to dané jen větším počtem potomků, ale i faktem, že Romové do své rodiny zahrnují širší okruh příbuzných. Nezáleží na tom, zda všichni žijí v jedné vesnici nebo jsou naopak rozptýleni ve více městech. V obou případech si jsou Romové vědomi své rodinné příslušnosti a podle toho se k sobě chovají. Navštíví-li jedna rodinu druhou, hostitelé se okamžitě v rámci svých možností snaží hostům zajistit pohodlí. Přestože rodina bydlí v malém bytě, bylo by velmi neslušné, pokud by příbuzné vyhnala na noc do hotelu. Vždy se Romové raději uskromní, než by si poškodili rodinné vztahy. A to i tehdy, že tyto návštěvy nebývají na pár dní, ale třeba i na několik měsíců (hosté např. přišli o byt).⁸²

3.2. Patriarchální ráz, postavení ženy

Mezi Romy byla zakořeněná představa, že postavení muže a ženy se velmi odlišuje. Na každého z nich byly kladeny jiné nároky a pravidla chování. Co se mužům tolerovalo, ženám se například zakazovalo. Hlavní rozdělení rolí vysvětluje Horváthová takto: „*Zatímco navenek byl garantem rodiny a její cti muž, po ženě se požadovalo, aby byla vzorem morálky uvnitř rodiny. Měla přece ve svých rukou budoucnost rodu – vychovávala děti.*“⁸³

Muž byl na jiné společenské úrovni než žena. Pro ostatní představoval autoritu, která se ctí, přestože se ne vždy chová tak, jak se očekává. Postavení mužů v komunitě bylo neměnné.

Žena měla vůči muži podřízenou úlohu, vůči svému otci, později manželovi „*byla povinna projevovat pokoru a úctu, ke které byla vedena od malička, při mnoha příležitostech a situacích*“⁸⁴. Její role se uplatňovala především v domácnosti, kterou

⁸¹ Budilová, L., Jakoubek, M. Příbuzenství v romské osadě. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 42.

⁸² Sekyt, V. Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor). In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 197-198.

⁸³ Horváthová, J. *Kapitoly z dějin Romů*. S. 25.

⁸⁴ Lázníčková, I. Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. S. 53.

měla na starost celou sama. Později, když děti trochu odrostly, pomáhaly matce s pracemi i ony. Úkolem ženy bylo obstarat a uvařit jídlo pro celou rodinu, uklízet, prát a také hospodařit s penězi. „*Pokud byl muž řemeslník*“⁸⁵, chodila manželka na trh prodávala jeho výrobky. Peníze nebo jiné naturálie žena obstarávala prací na polích a statcích sedláků ve vesnici. Později se ženy naučily samy např. „*zhotovovat šňůrky a tkanice, provazy, šnětky, kartáče, koberce háčkové ze zbytků látek, které nabízely k prodeji, a tím získávaly další vítaný zdroj příjmů do rodinného rozpočtu*“.⁸⁶

Žádnému členu komunity nepřišlo toto zacházení se ženami nesprávné či nespravedlivé, dokonce ani samotným ženám to nevadilo. Naopak, byly rády, že mají jasně vymezenou úlohu a práci, vědí, jaké mají během dne povinnosti a o co se mají postarat. Muže oproti ženám trápí nejistota, která často pramení z nezaměstnanosti a nudy.⁸⁷

Postavení ženy bylo podřízené muži, na něm záleželo, co žena smí a co nesmí. Často s ní jednal i nespravedlivě, nechal manželku dělat mužskou práci, kterou měl na starosti on, např. připravovat dřevo na topení. Prestiž manželky vzrůstala postupně a to podle toho, kolik žena porodila dětí. Dvě nebo tři děti pro komunitu ještě nic neznamenal, ale s vyšším počtem potomků se postoj k ženám lehce měnil. Proto pokud žena byla neplodná a nemohla porodit manželovi vlastního potomka, znamenalo to pro ni prakticky rozvod, přestože jinak byl pro Romy sňatek událostí na celý život.⁸⁸ Toto odlišné společenské postavení se projevuje i při porodech. Pokud žena muži porodí chlapce, je všechno v pořádku, muž má svého následníka rodu a pomocnou sílu do budoucna. Pokud se však ženě narodí děvče, chápou to Romové jako zklamání, muž se ke své manželce v některých případech chová hrubě a ta by ho měla odprosit, že mu nedala syna.⁸⁹

⁸⁵ Lázničková, I. Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. S. 53.

⁸⁶ Tamtéž. S. 53.

⁸⁷ Fonseca, I. *Pohřbi mě vestoje: Cikáni a jejich pout'*. S. 41.

⁸⁸ Lázničková, I. Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. S. 53.

⁸⁹ Jakoubek, M. Rom, romňi a Morris Opler. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 65.

Mladá rodina, která ještě neměla děti, obvykle bydlela u rodičů manžela. Do nové rodiny přicházela novomanželka ve velmi mladém věku. Na utváření jejich kvalit a osobnosti měla vliv především tchýně. Ta ji učila vařit oblíbená jídla a seznamovala ji se zavedenými pravidly její rodiny. Mladá žena musela tchýni poslouchat na slovo, nesměla jí odmítnout a odporovat nebo dokonce zavádět nové pořádky.⁹⁰ A to ani přesto, že „*tchýně se k ní většinou nechová dobře, nevází si jí, bije ji, nadává jí, ve všem ji kontroluje*“.⁹¹ Tak jako žena ctila svého muže, „*se stejnou pokorou a poslušností se chovala i ke tchýni a ostatním členům manžellovy rodiny, včetně dosud neprovdaných sester*“.⁹²

Postavení muže se mohly vyrovnat pouze staré ženy, mnohdy byly ještě váženějšími osobami než oni. Lidé obdivovali jejich moudrost, kterou nabývaly postupně s věkem, vědomosti, léčitelské praktiky či znalosti magických rituálů. Pro tyto kvality se s nimi chodili radit ohledně svých problémů i obyvatelé okolních vesnic.⁹³

3.3. Způsob bydlení a obživy

3.3.1. Bydlení

Kočující Romové, kteří měnili místo pobytu podle odbytu jejich práce, neměli čas vždy stavět nové a nové přístřešky. Proto si museli zvolit mobilnější způsob bydlení. Zpočátku využívali celty a stany, které rychle roztáhli, když potřebovali na nějakém místě přenocovat, a ráno je mohli opět rychle sbalit a vyrazit na další cestu. Důležitým prostředkem „nejen dopravním, ale i obytným“ byl pro Romy vůz. V něm měli všechno, co na svých cestách potřebovali k životu, např. peřiny na přikrytí, oblečení, nářadí... Do vnitřku vozů připevnili větve, přes které přehodili plachty místo střechy. Modernější vozy již měly vyplněné postranice. V noci spali Romové uvnitř vozu, ti kteří se už nevešli, leželi vedle vozu u ohně nebo pod ním, kde byli chráněni před deštěm. Další možnost ubytování při putování po světě představovala

⁹⁰ Lázničková, I. Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. S. 56.

⁹¹ Jakoubek, M. Rom, romňi a Morris Opler. In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 67.

⁹² Lázničková, I. Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. S. 56.

⁹³ Tamtéž. S. 53.

maringotka. Byla již komfortněji vybavena než vůz. Vešlo se do ní mnoho věcí a poskytovala Romům i více pohodlí. Jako obvyklé vybavení maringotky uvedme alespoň „*postel – často skládací, malý otománek, stolek, lavice či židle, kuchyňský sporáček – kamínka (s komínem ze střechy vyvedeným), v oknech barevné záclonky, na zdech rodinné fotografie a obrázky svatých*“.⁹⁴

V dřívějších dobách žili usedlí Romové převážně v cikánských osadách na okrajích vesnic, izolovaně od ostatního obyvatelstva. Pro nedostatek finančních prostředků byli nuceni stavět jednoduché přibytky z materiálů, které byly volně dostupné v přírodě. Pro stavbu přístřešků či chatrčí používali větve, proutí, slámu, hlínu, trsy trávy, papírové krabice. Vchod do obydlí „*tvořil buď rám s dveřmi nebo jen zavěšená plachta či rohož*“.⁹⁵ Z těchto materiálů Romové stavěli tzv. zemnice a polozemnice. Vnitřek zemnic, jejichž prostor představoval jen asi čtyři metry čtverečné, byl „*vystlán slámou, hadry a dekami ke spaní a pouze v zimě se u vchodu udržovalo malé ohniště*“. Většina z nich byla v naprosto nevyhovujícím stavu, do osady nebyla zavedena voda, kanalizace, elektřina a nebyla tu ani přístupová cesta. Romové však byli rádi, pokud jejich osada byla na kopci či svahu, kde měl být také dostatek materiálu pro stavbu přístřeší. Důležité bylo, zda měli v blízkosti osady studnu nebo alespoň potok, ze kterého mohli nabírat vodu na pití a vaření, les, kam chodili pro dříví na zátop a kde lovili drobnou lesní zvěř.⁹⁶

Každý člověk již z dálky rozpoznal cikánskou osadu. Velmi specifické bylo rozmístění jednotlivých obydlí. Mezi každou chatrčí byl dostatek místa, uprostřed osady bylo velké prostranství, na kterém se od jara do podzimu Romové scházeli a společně trávili volný čas. Někdy společně vařili, jindy se bavili, zpívali, pracovali.⁹⁷

V pozdějších letech se stal tradičnějším obydlím jednoprostorový nebo dvoupřestorový domek, který si Romové svépomocí postavili. Z materiálů ke stavbě využívali dřevo, kámen, valky (nepálené cihly z hlíny a slámy), plechy, papír.

⁹⁴ Davidová, E. Ke způsobu bydlení, obživy a odívání. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. S. 39.

⁹⁵ Tamtéž. S. 40-41.

⁹⁶ Tamtéž. S. 40-41.

⁹⁷ Tamtéž. S. 41.

Viditelným znakem těchto domků bylo, že ještě neměly vyplněný štít střechy. Ani tyto domky nebyly o moc větší než zemnice, obvykle měli okolo 2,5-3 m. Místo dřevěné podlahy tu byla jen udusaná hlína nebo stará prkna. Do domku se příliš nábytku nevešlo, rodině stačila jedna postel, na které spali rodiče a malé děti, ostatní si lehli na deky na zem. Součástí vybavení byl dále stůl nebo židle. Co však nesmělo chybět v žádném domku, byla výzdoba stěn. Ty byly vymalované různými barvami a celou místnost zdobily obrázky svatých a členů rodiny.⁹⁸

Dalším typem bydlení byl dvoupřístorový dům. Oproti domku měla střecha již vyplněný štít. Dům byl postaven z nepálených, mnohdy už i z pálených cihel, ze dřeva a tvárnic. Tyto domy jsou lépe zařízené, jsou prostornější, světlejší díky větším oknům a obvykle mají také kuchyň. Pokud si to může rodina finančně dovolit, staví si domy i víceprístorové, které mají velké místnosti, obvykle nemají vstupní prostor do domu, ale mají kuchyň, přední jizbu a zadní jizbu. Dům má také trojdílná okna a střecha je pokryta eternitem, taškami nebo břidlicí. V podstatě se neodlišují od domů okolního obyvatelstva, interiér je zařízený a vyzdobený podle vkusu majitele, venku jsou udržované dvorky a zahrádky.⁹⁹

V dnešní době bydlí Romové nejčastěji v panelákových či pavlačových bytech, ze kterých se stávají cikánská ghetta. Tyto byty ovšem vůbec nevyhovují podmínkám, které by Romové potřebovali. Místnosti jsou malé, pro Romy často neprakticky uspořádané. Z toho důvodu preferují spíše domy pavlačové, kde mají před byty alespoň nějaký prostor pro společná setkání. Romové si nepochybně sociálně polepšili, když se přestěhovali z osad do městských bytů, ovšem tak „*ztratili nebo oslabili své velkorodinné pospolitosti*“.¹⁰⁰

Romské rodiny mají mnohem větší tendenci trávit spolu veškerý volný čas. Obvykle se tedy scházejí na již zmíněné pavlači nebo v kuchyni. Jelikož jsou tyto byty velmi

⁹⁸ Davidová, E. Ke způsobu bydlení, obživy a odívání. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. S. 41-42.

⁹⁹ Tamtéž. S. 42.

¹⁰⁰ Říčan, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. S. 35.

malé, připadá majoritě, že jsou obydleny spoustou lidí. Ovšem Romové mají jiné potřeby než ostatní lidé a ne vždy musejí být špatné.¹⁰¹

Romské využití bytu nebo domu se výrazně odlišuje od toho majoritního. Romům stačí jedna větší místnost, ve které se schází celá rodina, i s návštěvami a příbuznými. Žádný člen rodiny tu nemá svůj vlastní pokoj, jak tomu bývá u neromských rodin. Další místnosti nepotřebují a ty tedy zůstávají nevyužité. Což neznamená, že by nebyly vybavené. Tyto místnosti často slouží jako výstavní, jsou pěkně zařízené, na stěnách visí obrázky svatých, v poličkách je rozestaven porcelán a další předměty. Rodina do nich obvykle nevstupuje, nechává je pro hosty, kteří u nich chtějí přespat.¹⁰²

Okolní obyvatelstvo velmi vnímá negativní důsledek přesunu Romů z osad do vesnic a měst. Dříve si Romové sami stavěli obydlí podle svých potřeb, nyní jim jsou přiděleny byty, které jsou postaveny pro potřeby majority a neberou ohled na potřeby Romů. Romové navíc nemají zažité zvyky, jak se v takovém bytě mají chovat, přinášejí si do nich své dřívější návyky, které ostatní pobuřují. Ale jak říká Říčan, neměli bychom si Romy příliš idealizovat, ale více se zaměřit na podstatu problému: *„Romové odmítají – vědomě a snad ještě více nevědomě – gadžovská obydlí jednak proto, že je nutí měnit své zvyky, jednak proto, že to jsou právě obydlí gadžovská, tedy obydlí nemilovaných pánů. Jejich vandalství je projevem hořkosti, vzdoru, zoufalství schopného zničit nejen svůj majetek, ale i sebe sama.“* Dochází tak k vybydlování těchto bytů, tzn. pokud nemají dostatek finančních prostředků na zajištění tepla, bez problému např. vymlátí okna nebo vytrhají podlahu, kterou následně spálí, aby se zahřáli. Některé materiály se dají prodat do sběrných surovin a Romové tak přijdou k lehce nabytým penězům. Dokáží v krátké době byty dokonale zdevastovat, mnohdy se nevyplatí je ani opravovat a musí být nařízena demolice.¹⁰³

¹⁰¹ Říčan, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. S. 35.

¹⁰² Nečas, C. *Romové v České republice včera a dnes*. S. 53

¹⁰³ Říčan, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. S. 36.

3.3.2. Obživa

V minulosti se Romové živili různými způsoby, legálními i nelegálními. Do první skupiny patří např. tradiční romská řemesla jako je muzikantství, kovářství, hrnčářství, košíkářství a další. O nich však bude řeč později v samostatné kapitole. Mezi nelegální příjem patří různé druhy příživnictví, na které se v této podkapitole zaměříme. Podívejme se tedy na příživnické způsoby obživy, které často porušovaly zákon, ale zajistily snadnější a rychlejší výdělek. Mezi nejtypičtější činnosti patřilo vykládání z karet nebo z ruky, drobné krádeže, překupnictví, žebrání a v posledních letech také prostituce.

Hádání z karet nebo z ruky v dnešní době nemá takové uplatnění jako kdysi, nyní žijí lidé již na jiné úrovni a věštění nevěří. Touto činností se zabývaly převážně starší ženy, které za sebou měly mnoho životních zkušeností a budily tak dobrý dojem. Během mnoha let, kdy se hádání z karet či z ruky věnovaly, dokázaly odhadnout člověka, tušily, co kdo chce slyšet a o čem by naopak měly mlčet. Díky psychologickým znalostem se dokázaly rychle zorientovat v člověku a svůj výklad upravit okolnostem. Dnes už cikánky tyto znalosti nemají a místo nich používají jen naučené fráze.¹⁰⁴

Drobné krádeže měly na starost opět ženy, kterým pomáhaly i děti. Romové kradli ve skupinách a v případě, že byli dopadnuti, za zloděje vydávali děti, které nemohly být pro nízký věk odsouzené. Těmito drobnými krádežemi se neživili všichni Romové, ale pokud se vesnickému obyvatelstvu něco ztratilo, obvykle svalovali vinu na Romy jako celek. Považovali pak za zloděje všechny Romy bez výjimky, přestože někteří přicházeli do vesnic za poctivou prací a s dobrými úmysly. Jelikož je však vesničané nepřijali mezi sebe a oni si neměli jak vydělat, byli nuceni si ukrást alespoň to nejnutnější k jídlu. Nutno však dodat, že Romové nikdy nekradli promyšleně, ani se nezaměřovali na cenné předměty, které by obratem mohli prodat na trhu. Vždy to byly věci, které sloužily k okamžité spotřebě, např. brambory či kukuřici na poli, slepici na dvorku, obilí nebo zeleninu.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 66.

¹⁰⁵ Tamtéž. S. 65.

Žebrání bylo dalším způsobem, jak přijít k trošce peněz nebo kousku jídla. Také v tomto případě se jednalo o činnost žen a dětí, které v tom byly od malička vychovávány a rodiče je k tomu vedli. Žebrání se týkalo především rodin, ve kterých byl otec nezaměstnaný a nemohl tedy sám zajistit svou rodinu. Ženy s dětmi pravidelně obcházely po vesnici jednotlivé domy, někdy zašly i do okolních vesnic a prosily o jídlo, šaty nebo peníze. Někteří lidé jim otevřeli a pohostili je nebo jim něco malého dali. Takové domy Romové značili křídou různými značkami pro další žebračky. Značili tak i domy, ve kterých na ně poslali zlého psa nebo je odmítli. Jinde Romové věděli, že něco dostanou na oplátku. Proto lidem ve vesnici pomáhali s drobnými pracemi.¹⁰⁶

Zvláštním druhem žebrání bylo vinšování, které vykonávali muži během různých slavností a svátků, např. o Velikonocích, na Vánoce, Nový rok. Muži obcházeli jednotlivé domy ve vesnici a přáli všem lidem hodně štěstí, zdraví a blahobytu. Muzikanti chodili ve skupinách a lidem k tomu ještě hráli krásnou hudbu. Romové věděli, že při navození příjemné atmosféry dostanou od obyvatelstva bohatší výslužku v podobě jídla a pití nebo více peněz.¹⁰⁷

Mezi příživnické způsoby obživy řadíme také prostituci. V případě Romů se však jedná o hluboký morální pokles, jelikož jejich kultura vždy prostituci odsuzovala a ženy, které ji provozovaly, byly vyloučeny z komunity. Dodnes je však nepřipustná u olašských Romů z důvodu „*přísných rodových tradic*“¹⁰⁸. Prostituce se u Romů rozmohla po druhé světové válce, kdy je k tomu „*dohnala bída a hlad*“.¹⁰⁹ Prostitucí se živí především ženy a mladé dívky, které mnohdy nejsou plnoleté. Této činnosti se nejvíce daří ve velkých průmyslových městech, kde je zaručena větší anonymita zúčastněných a také vyšší výdělky.¹¹⁰

¹⁰⁶ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 64.

¹⁰⁷ Tamtéž. S. 64.

¹⁰⁸ Tamtéž. S. 66.

¹⁰⁹ Tamtéž. S. 66.

¹¹⁰ Tamtéž. S. 66.

Ne všichni Romové se živí pouze příživnictvím. Romové získali zaměstnání téměř ve všech oborech majoritní společnosti, někteří jedinci se dokonce vypracovali se mezi elitu ve své profesi a jsou uznávaní. Jiní naopak pobírají sociální dávky od státu nebo zastávají hrubou dělnickou práci. Ne všichni Romové se s tím smířili, protože např. pro romské muzikanty je manuální práce „*nepřijatelná, ponižující*“.¹¹¹

3.4. Specifika odívání

Romové si svůj oděv nikdy sami nenavrhovali, nešili, netkali. Kvůli tomu nelze hovořit o specificky romské kultuře odívání. Většinu oblečení, kterou měli, dostali od venkovanů, kteří jim i tímto způsobem platili za vykonanou práci na polích a statcích. Oděv byl již obnošený, ale Romové ho nosili do té doby, dokud se celý nerozpadl.¹¹²

Ne v každé subetnické skupině Romů se zachovaly v oblékání stejné zvyky. Tradiční způsob odívání se nejvíce uchoval u olašských Romů, jelikož žijí stranou ostatním obyvatelům, izolovali se od nich a nepřebírají jejich nové prvky. Jejich kultura je mnohem pevnější a stabilnější.¹¹³

Obecně můžeme říci, že romský oděv se vyznačoval pestrými barvami, výraznými vzory a kontrasty těchto barev a vzorů. Oblíbenými barvami byly žlutá, červená, tyrkysově zelená, sytě růžová i černá.¹¹⁴ Ze vzorů převažovaly „*květinové a tzv. turecké*“.¹¹⁵ Romové rádi nosí různé doplňky jako jsou klobouky, šátky, masivní prsteny, náušnice či řetízky. Nejoblíbenějším materiálem pro výrobu šperků se stalo zlato.¹¹⁶ Zlato a šperky byly dědictvím po předcích a měly ostatním lidem ukazovat zámožnost a společenské postavení jejich majitele.¹¹⁷ Podle stylu oblékání nepoznáme jen „*hospodářskou situaci, ale i celkovou mentalitu, tradici a názory*“.¹¹⁸

¹¹¹ Říčan, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. S. 36.

¹¹² Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 91.

¹¹³ Tamtéž. S. 91.

¹¹⁴ Tamtéž. S. 96.

¹¹⁵ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 114.

¹¹⁶ Tamtéž. S. 112.

¹¹⁷ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 92.

¹¹⁸ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 111.

Ženský oděv tvořilo několik částí. Na těle žena nosila pestrou vzorovanou blůzu s dlouhým rukávem. Nebylo zvykem nosit kalhoty, ale dlouhou volnou sukni až ke kotníkům, která se v pase zavazovala šňůrkou, později byla již stažena gumou. Opět sukni zdobily různé vzory a barvy. Na rubu sukni byla navíc přišita vnitřní kapsa, do které ženy dávaly drobné předměty, např. karty, cigarety, peníze. Pokud rodina neměla co jíst, vešla se do kapsy i ukradená slepice. V případě žen, ne dívek, se přes sukni zavázala ještě zástěra „*střižená do oválu, obroubená volánem a doplněná kapsou*“¹¹⁹. Kompletní oděv zahrnoval tradiční šátek, buď menší, který se uvazoval na hlavě, nebo větší, který se přehazoval přes ramena. V zimním období nebylo obvyklé nosit kabáty, ale jednotlivé části oblečení se vrstvily na sebe, žena si natáhla další sukni a přes blůzku si oblékla vlněný svetr. Jako doplňky nosily Romky korále, náušnice všemožných tvarů a velikostí a na mnoha prstech měly zlaté prsteny. Pro Romy je důležitá i délka vlasů dívek a žen. Dlouhé vlasy jsou symbolem ženství. Ženy si vlasy často zaplétají do copů, zdobí si je sponami, pentlemi či květinami. Mladé dívky mají někdy tendenci nechat si vlasy ostříhat, což se neobejde bez kritiky komunity. Některé Romky se nechtějí odlišovat od neromských žen, proto si své krásné černé vlasy odbarvují.¹²⁰

Také mužský oděv měl v dřívějších dobách svou neměnnou podobu. Muži nosili volné košile s dlouhými nabíranými rukávy. Košile byla u krku ozdobena límečkem nebo šňůrkou. Přes košili natahovali vestu, která měla kapsičky a byla pošíta pěknými knoflíčky. Košile i vesta byly opět výrazných barev či vzorů, které byly někdy ve výrazném kontrastu. Na nohy si Romové oblékali „*kalhoty, nebo někdy rajtky, zasunuté do vysokých kožených bot*“.¹²¹ Jako doplněk sloužil šátek uvázaný kolem krku a na hlavě nosili černý široký klobouk.¹²² Klobouk v některých případech doplňovala „*kančí štětina nebo jiná ozdoba*“.¹²³ Také muži se zdobili zlatem, nosili masivní prsteny a kolem krku řetězy.

¹¹⁹ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 92-93.

¹²⁰ Tamtéž. S. 92-93.

¹²¹ Tamtéž. S. 93.

¹²² Tamtéž. S. 93.

¹²³ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 112.

Nejméně charakteristických součástí oděvu najdeme u oblečení dětského. V teplém jarním a letním období chodívaly malé děti nahé a bosé. V zimních měsících a v době, kdy už děti začaly samy chodit, jim rodiče nožičky balili do starého oblečení nebo hadrů. Na sobě mívaly košilku, kterou zdědily obvykle po starších sourozencích. V zimě si přes ni oblékaly ještě další kousek oděvu, který dostaly od dospělých. Většina dětí byla tedy nedostatečně oblečená a obutá, což v kombinaci s nesprávnou životosprávou vedlo k častým nemocem nebo dokonce „*kojenecké a dětské úmrtnosti*“.¹²⁴ Na dětském ošacení Romům příliš nezáleželo, nedělali rozdíly mezi oblečením dívčím a chlapeckým. Změny přicházely až v době, kdy děti dosáhly 13–15 let, „*kdy mnozí cikánští chlapci a děvčata začínají už žít manželským životem*“.¹²⁵

Teprve v období po druhé světové válce se Romové seznamovali i s dalšími částmi oděvu, které do té doby nepoužívali. Naučili se rozlišovat oblečení pro různé příležitosti, měli oděv na běžné nošení, do práce, na spaní. Ženy začaly nosit spodní prádlo. Dlouho však trvalo, než byly děti oblékány do typicky dětských šatů a ne do těch, které zdědily po dospělých. V těchto letech se také Romové postupně více starali o své oděvy, zašívali a záplatovali díry v kalhotách, častěji oblečení prali a následně žehlili. Tím si zabezpečili delší životnost svého ošacení. Ale nesmíme si myslet, že předtím chodili Romové jen špinaví, v roztrhaném oblečení nebo jinak neupravení. Vždy záleželo na hospodyni, matce, podle jejího přístupu k domácnosti se odvíjela úroveň vzhledu celé rodiny. Takže i velmi chudá rodina mohla chodit čistě a upraveně oblečená, pokud si matka dávala záležet.¹²⁶

Pokud se zaměříme na oblékání v posledních letech a v současnosti, vidíme oproti minulým časům řadu změn. Tím jak Romové přicházeli z osad do vesnic a poté do měst, proměňoval se i jejich šatník. Proměny byly viditelné nejprve u romských mužů, kteří chodili do města za prací a byli tedy v kontaktu s ostatními obyvateli, od kterých odpozorovávali způsoby oblékání. Ženy, které většinu času trávily doma

¹²⁴ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 115.

¹²⁵ Tamtéž. S. 115.

¹²⁶ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 95.

v osadě, se přizpůsobovaly pomaleji.¹²⁷ „Často můžeme pozorovat, že cikánští muži bývají v průměru lépe oblečení než jejich ženy, což je odrazem nesprávného postavení cikánské ženy, dodnes izolované od zdravých asimilačních proudů.“¹²⁸ V obchodech jim nabízeli širší výběr materiálů, vzorů i druhů oblečení. Oblíbené byly lesklé materiály pestrých barev, někdy protkaných i stříbrnými nitkami. Tyto látky používali Romové především na saka. Mohli tak kombinovat neobvyklé barvy a vzory, kombinovali také oblečení tradiční s oblečením moderním. Díky těmto specifickým a výrazným kombinacím je romský oděv stále nepřehlédnutelný, přestože mají k dispozici stejné druhy oblečení jako ostatní lidé. Romové si zvykli nosit trička, svetry, mikiny, kraťasy, tepláky či šaty vcelku. Tak, jak probíhala jejich asimilace s majoritním prostředím, měnil se i jejich způsob odívání.¹²⁹

3.5. Současná situace rodin a jejich způsobu života v Lomnici nad Popelkou

Rodina je stále pro Romy nejdůležitější institucí, nad kterou staví všechno ostatní a nesmírně si jí váží. Rodina je velice potěšena z každého dalšího potomka, jelikož děti jsou pro Romy náplní jejich života, považují je za svou budoucnost a radost.

Téměř ve všech rodinách je hlavou rodiny otec, přesto se na chodu domácnosti podílí společně se svou manželkou. O zajištění rodinného příjmu se starají oba, muž i žena. V některých případech přináší peníze do rodiny i jejich dítě, pokud je již dospělé a má práci.

Jak ukázal průzkum, přístup romských mužů k ženám se za poslední roky proměnil. Žena se dostala na stejnou úroveň jako muž, není nucena se neustále podřizovat a může si tak prosadit i svůj názor. Rodinný život funguje na základě oboustranné domluvy a kompromisů manželů. V některých rodinách z toho důvodu ani nemají rozdělenou domácí práci na typicky mužskou a ženskou, ale manželé si vzájemně pomáhají, každý doma udělá to, co je v danou chvíli potřeba.

¹²⁷ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 96.

¹²⁸ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 116.

¹²⁹ Tamtéž. S. 112.

Velké proměny nastaly, co se týká bydlení. U Romů je přípustné, aby společně žil neoddaný pár. Neradi však přistupují na vícegenerační soužití, tedy soužití dětí, rodičů a prarodičů. Zastávají názor, že každý by měl bydlet sám, společně to nedělá dobrotu, každá generace má jiné názory např. na výchovu dětí, vedení domácnosti apod. Přestože Romové nejsou zastánci tohoto modelu bydlení, jsou některé rodiny nuceny takto žít a to z důvodů především finančních.

Dotazovaní Romové bydlí v bytech, jen jeden pár starších Romů vlastní velký dům s několika byty, které mají k dispozici jejich děti s rodinami, zbytek bytů pronajímají. Obvyklá velikost bytů, ve kterých žijí, je 2+1, jen v jednom případě si rodina pronajímá byt o velikosti 5+1. I přes malou velikost bytů je nutno podotknout, že nejsou přeplněné množstvím lidí, ve většině případů v nich bydlí pouze rodiče s dětmi. Byty tedy neslouží jako náhodné útočiště pro jejich přátelé či příbuzné. Respondenti využívají všechny místnosti, které mají k dispozici, nikdo neměl doma vymezený pokoj jen pro hosty, do kterého by oni sami nevstupovali.

4. Romská řemesla a dovednosti

V současnosti většina lidí žije v představě, že Romové nic nedělají, žijí z podpory a sociálních dávek a jsou nevzdělaní a nic neumí. Málokdo však ví, že ještě v nedávných časech se Romové živili svými tradičními řemesly, která výborně ovládali a vynikali v nich i nad majoritními řemeslníky. Často kvůli práci museli měnit bydliště, protože o jejich dovednostech se nesly zvěsti do širokého okolí a každý měl zájem právě o ně. Změna přišla až s nastupující industrializací, zdokonalováním výrobních strojů a zlevňováním výrobků. Těmto faktorům nemohli Romové konkurovat a většina řemesel tedy postupně zanikala. Romové přišli o práci, kterou uměli a kterou měli rádi.¹³⁰ A o jaká řemesla že se tedy jedná?

4.1. Kovářství

Kovářství patřilo mezi nejtypičtější tradiční romská řemesla. Kováři se stěhovali za prací, čemuž museli přizpůsobit vybavení svého nářadí. Nemohli si dovolit vozit s sebou spoustu těžkých nástrojů. Ke své práci potřebovali „*železnou přenosnou kovadlinu, což byla krátká železná tyč s vlastní nákovou, zaražená do země*“¹³¹, tak aby mohli pracovat vsedě nebo vkleče. Romští kováři začali pracovat ve stoje až mnohem později, když se trvaleji usídlili na jednom místě a nebyli nuceni se neustále přemísťovat. Dalšími potřebnými nástroji byly kožený měch „*s dvojitou dřevěnou lištou s průvlekem pro palec ruky*“¹³², kladivo, sekáč, kropenka aj. Měchy se používaly obvykle dva, jedním se do výhně vzduch přiváděl, druhým odváděl, usazení kováři pak měli měch zavěšený „*do dřevěné konstrukce vedoucí k výhni*“.¹³³ Romští kováři rádi vyráběli předměty přímo na zakázku, podle přání zákazníka. Mezi obvyklé výrobky patřily hřebíky, nože, klíny, podkovy, motyky a další potřebné věci do domácnosti a zemědělství.¹³⁴

¹³⁰ Sekyt, V. Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor). In *Romové: Kulturologické etudy*. S. 191.

¹³¹ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 57.

¹³² Tamtéž. S. 58.

¹³³ Tamtéž. S. 58.

¹³⁴ Tamtéž. S. 58.

4.2. *Kotlářství*

Kotlářství bylo specifické spíše pro olšské Romy, kteří více cestovali po světě a zajistili si tak větší odbyť svých výrobků. Chodili zpravidla od vesnice k vesnici a nabízeli je místním lidem výměnou za jídlo, oblečení. Dalším místem, kde prodali řadu předmětů, byly trhy. Romští kotláři nabízeli kotle, kotlíky, talíře a pánve, které si lidé kupovali raději než ty průmyslově vyrobené, jelikož byly mnohem kvalitnější. Pro výrobu používali především měď, mosaz, časem i hliník. S ústupem kotlářství i Romové omezovali svou výrobu, pro kterou neměli odbyť a zaměřili se spíše na opravu (záplatování a cínování) starších kovových předmětů jako kotle, kbelíky nebo hrnce. I toto řemeslo však nakonec zaniklo.¹³⁵

4.3. *Korytářství*

Častým řemeslem, které se také dědilo z otce na syna, bylo korytářství. Vyráběly se především koryta různých délek, šířek a hloubek, ale také jiné věci ze dřeva, např. malé kulaté mísy s držadly, vařečky, lžíce, naběračky a další předměty pro domácnost i hospodářství. K výrobě koryt se používal starý kmen topolu, ten byl očištěn od větví a rozřezán na požadovanou délku koryt (150-180 cm). Kmen byl poté rozříznut na polovinu, do které se již začalo tesat. Počáteční práce byly velmi těžké a náročné, musel se vydlabat hrubý tvar koryta. Toho se docílilo použitím „speciálních seker, větších a menších, které se střídaly“.¹³⁶ Dále přicházely práce, které již vyžadovaly větší přesnost a zručnost. Koryto bylo potřeba zaokrouhlit menší sekerou a vydlabat „tzv. teslicí, podobnou motyčce“.¹³⁷ Na závěr museli řemeslníci výrobek vyhladit oboustranným nožem s rukovětí na obou jeho koncích. Zbylé větve se nevyhazovaly, ani nepálily, ale využívaly se k výrobě menších předmětů, především misek, lžic, vařeček, kvedlaček. Tato činnost již nebyla tak náročná jako výroba koryt. Bylo možné ji také dělat za každého ročního období, např. v zimě po večerech doma. Koryta se dala vyrábět pouze venku a poblíž potoka.¹³⁸

¹³⁵ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 56.

¹³⁶ Davidová, E. *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. S. 60.

¹³⁷ Tamtéž. S. 60.

¹³⁸ Tamtéž. S. 60.

4.4. Obchod s koňmi

Téměř nikdo neznal koně tak dobře jako Romové. Ti si toho byli vědomi a využívali svých znalostí koní k obchodování. Toto zaměstnání zpravidla vykonávali olašští Romové, kteří kočovali. Většinou se totiž neprodávali koně mladí a zdraví, ale s nějakými nedostatky, které Romové uměli alespoň na čas vhodně zakrýt. Než na to nový majitel koně přišel, Romové už byli na cestě jinam a nekvalitní kůň zůstal kupci. Pokud se mu je přece jen podařilo dostihnout, stejně nedostal zpátky celou kupní cenu, ale třeba jen její polovinu, jelikož špatného koně koupil z vlastní hlouposti.

Obchod s koňmi začínal již tím, že Romové koupili starého nebo nemocného koně od rolníka. Kůň poté podstupoval řadu léčebných a omlazovacích metod, aby budoucí kupec nic nepoznal. Po celý pobyt u Romů byl kůň „dobře krmen, do krmiva mu přidali arzen, aby měl lesklou srst a oči, opili ho alkoholem nebo mu do kopyta zatloukli dřevěný kolík, aby byl bujný a vypadal mladě a také mu opilovali staré zuby“.¹³⁹

Romové, kteří již žili polousedle nebo usedle, si nemohli tyto podvody dovolit. Princip jejich obchodu spočíval ve skupování koní na konci zimy. Po krátký čas se o koně starali a na jaře, kdy rolníci potřebovali zvířata na pole, je prodali za výhodnější cenu. Další možností bylo využití „rozdílnosti jednotlivých oblastí“, kdy koně, který pracoval na horách, prodali rolníkovi v úrodných nížinách.¹⁴⁰

4.5. Cikánští muzikanti

Snad každý člověk bude souhlasit s tvrzením, že Romové si zaslouží obdiv především pro jejich hudební talent. Jejich nadání je očividné již od útlého věku, kdy si děti doma zpívají a učí se hrát na hudební nástroj.

Romové chápou hudbu a píseň trochu jinak než Neromové. Písní otevírají své nitro a odhalují ostatním své pocity. Vyjadřují tak radost, lásku, obdiv, ale i smutek, žal či bolest. Bývalo zvykem, že Romové místo rozhovoru použili právě píseň pro to, aby

¹³⁹ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 59.

¹⁴⁰ Tamtéž. S. 59-60.

druhému sdělili, co cítí. Pokud měl mladík radost, že zaujal vysněnou dívku, s nadšením to vyzpíval celé komunitě. Lidé si tímto způsobem také vyprávěli-zpívali životní příběhy, smutné, tragické i veselé a šťastné.¹⁴¹

Nutno podotknout, že neexistují romské písně pro konkrétní situace jako u Neromů. Romové „*neznají písně svatební, písně spojené s narozením dítěte, dětské písně, ukolébavky (v pravém slova významu), výjimku tvoří písně spojené s vartováním u mrtvého*“.¹⁴² Rozlišovány jsou pouze dva druhy písní. První typ slouží k poslechu, jsou to tedy písně pomalé, klidné a bez pevného metra, jejichž text je zaměřen sociálně nebo milostně. Důraz je kladen na sdělení, ne na melodii. Druhým typem jsou písně dynamické, energické, rychlé, které slouží především k tanci a zábavě. Obsah těchto písní je jednoduchý, krátký, často se opakující, někdy pokračuje melodie beze slov. V tomto případě je důležitější melodie, ne text. Co však všechny romské písně spojuje je variabilita, žádná sloka není stejná jako ta předcházející a dokonce tu samou píseň nezaspívají dva lidé stejně. Každý si píseň interpretuje svým způsobem, vloží do toho něco ze sebe, takže vždy vzniká nová podoba písně.¹⁴³

Cikánská kapela se obvykle skládala z primáše, který je hlavním houslistou, sekundisty, což je muzikant hrající druhé housle, cimbalisty, pomocného primáše, někdy i klarinetisty. Většina hudebníků nepotřebovala k hraní noty, někteří je ani neznali. Jejich hudební projev byl vždy odlišný od neromských kapel, na rozdíl od nich vložili do svého hraní více citu a emocí. Tyto hudební kapely nesmí chybět na žádné romské oslavě, vždy dotvářejí atmosféru svateb, křtin, slavností i pohřbů.¹⁴⁴

4.6. Současná situace v Lomnici nad Popelkou

Z tradičních romských řemesel se v Lomnici nad Popelkou nezachovalo žádné. Nikdo z dotázaných se jím v minulosti neživil, přiznali však, že jejich předci byli kováři. Starší generace některá řemesla znala, např. kovářství, košíkářství, hrnčířství či brusičství. Mladší generace měla povědomí, že kdysi existovala nějaká řemesla,

¹⁴¹ Stewart, M. *Čas Cikánů*. S. 164.

¹⁴² Jurková, Z., Davidová, E. Hudba a písňový folklór Romů. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. S. 60.

¹⁴³ Tamtéž. S. 60.

¹⁴⁴ Davidová, E. *Bez kolíb a šiatrov*. S. 61-63.

ale konkrétně žádné neuvedla. Současná zaměstnání tedy nemají nic společného s dávnými tradicemi, Romové pracují jako zedníci či stavaři, dělníci v kovovýrobě, švadleny, v chráněné dílně pro tělesně postižené, v sadech aj. Někteří jsou nezaměstnaní, proto pobírají sociální dávky.

Jediné romské řemeslo, které se zachovalo do současnosti je muzikantství. Nenajdeme ho již v podobě zaměstnání, ale jako zálibu. Snad každá romská rodina je muzikální a talentovaná. Pokud se Romů zeptáte na jejich vztah k hudbě, povědí vám, že ji mají moc rádi a že je to přirozená součást jejich života. Proto k ní vedou své děti již od útlého mládí. Některé děti se učí zpívat, jiné hrát na hudební nástroj, další zvládnou obojí. Všem respondentům se líbí hudba romská, ale rádi si poslechnou i jiný hudební styl, např. country, folk, pop či hip-hop. Romové svou hudbu natolik milují, že si vždy pozvou romské muzikanty na významné rodinné události (svatba, narozeniny, pohřeb aj.).

Závěr

Historie Romů je velmi bohatá, jejich kultura se odlišovala od kultury majoritní společnosti a nutno podotknout, že často Neromové odsuzovali Romy jako barbary či neznabohy. Lidé si mysleli, že menšinová společnost je divná, špatná či dokonce primitivní, protože měla odlišné zvyky, tradice a rituály. Lidé si nedokázali včas uvědomit, že to tak není a že Romové si to samé mohou myslet o neromské kultuře.

Cílem práce bylo ukázat, zda se tradice a svátky popisované v literatuře stále ještě mezi dnešními generacemi uchovaly či již nadobro vymizely. Navštívila jsem tedy několik romských rodin v Lomnici nad Popelkou a požádala je o spolupráci. Jejich úkolem bylo vyplnit dotazník.

Jak se hned v úvodu setkání ukázalo, někteří Romové nerozuměli zadaným otázkám či správně nechápali, co se od nich očekává. Proto jsme dotazník vyplňovali společně tak, že jim otázky byly přeformulovány do srozumitelnější podoby. Přestože respondenti poté porozuměli, v následujícím okamžiku si nebyli jisti svou odpovědí. Snažili se dotazník vyplnit, ale mnohdy neznali odpověď, neměli dostatečné znalosti o daném tématu nebo si např. některé tradice ze svého mládí již nepamatovali. V tomto případě čekali, že jim nabídnu konkrétní možnosti odpovědí a oni si vyberou tu, která jim bude nejvíce vyhovovat. Respektive, o které si mysleli, že zrovna tu bych chtěla slyšet.

Původním záměrem bylo vyhodnotit všechny odpovědi do grafů a tabulek a okomentovat je. Avšak Romové nedokázali podat dostatek potřebných informací, přestože byl dotazník pečlivě sestavován. Byla jsem nucena nastalou situaci přehodnotit. Z dotazníků byly vybrány nejzajímavější a nejpodrobnější odpovědi, které odráží současnou situaci v Lomnici nad Popelkou. Ty pak byly shrnuty v závěru příslušné kapitoly.

Pokud bychom chtěli shrnout výsledek průzkumu, můžeme říci, že tradiční zvyky Romů se v Lomnici nad Popelkou převážně nezachovaly. Alespoň ne v takovém rozsahu, aby se to týkalo všech zúčastněných respondentů. Jde spíše o jednotlivce či menší rodiny, které ctí konkrétní tradice. Nemůžeme si tedy myslet, že Romové

uznávají stejné zvyky a rituály, každá rodina má svá specifika. Vliv na tuto rozrůzněnost má především okolní neromské obyvatelstvo. Ve městě nenajdeme širší uzavřenou komunitu Romů, navíc většina z nich tu žije již od narození, je tedy přirozené, že v průběhu času přejímá zvyky gádžů.

Společným soužitím všech obyvatel je tento vývoj patrně nezastavitelný, přesto by romská kultura neměla zaniknout. Romové by si měli uvědomit, jak krásné zvyky a tradice měli jejich předci a že i oni by je měli uchovat pro příští generace.

Seznam literatury

BUDILOVÁ, L., JAKOUBEK, M. Příbuzenství v romské osadě. In *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. Kapitola 1, s. 9-64.

BUDILOVÁ, L., JAKOUBEK, M. Trojgenerační model transformace sňatkových vzorců v cigánské osadě. In *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. Kapitola 14, s. 286-304.

COHN, Werner. Cikáni: Příbuzenská terminologie a cena za nevěstu. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. 1. vyd. Praha: Dryada, 2007. Kapitola 11, s. 193-198.

DAVIDOVÁ, Eva. *Bez kolíb a šiatrov*. 1. vyd. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1965. 194 s.

DAVIDOVÁ, Eva. Ke způsobu bydlení, obživy a odívání. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999. Kapitola 6, s. 39-47.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom = Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 273 s. ISBN 80-244-0524-5.

FERKO, Antonín. Tradiční pohřeb? In *Romové a cikáni: neznámí i známí*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2008. Kapitola 12, s. 151-155.

FONSECA, Isabel. *Pohřbi mě vestoje: Cikáni a jejich pout'*. 1. čes. vyd. Praha: Slovart, 1998. 254 s. ISBN 80-7209-074-7.

HAJSKÁ, Markéta. Kmotrovství v kultuře romských osad. In *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. Kapitola 13, s. 252-273.

HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a společenský život. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. 1. vyd. Praha: Dryada, 2007. Kapitola 6, s. 115-132.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísní, 2002. 84 s.

HŮBSCHMANNOVÁ, Milena. Karačoňa – Vánoce (autentické výpovědi 11 Romů). In *Romano džaniben: časopis romistických studií*, 1995, roč. 2, č. 4, s. 10-38.

HŮBSCHMANNOVÁ, Milena. Několik poznámek k hodnotám Romů. In *Romové v České republice (1945-1998)*. 1. vyd. Praha: Sociopress, 1999. Kapitola 1, s. 16-65.

JAKOUBEK, Marek. Rom, romňi a Morris Opler. In *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. Kapitola 2, s. 65-71.

JURKOVÁ, Z., DAVIDOVÁ, E. Hudba a písňový folklór Romů. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999. Kapitola 8, s. 59-63.

LACKOVÁ, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 2. vyd. Praha: Triáda, 2002. 270 s. ISBN 80-86138-47-X.

LÁZNIČKOVÁ, Ilona. Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje. In *Romové = O Roma: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999. Kapitola 7, s. 53-58.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. dopl. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. 97 s. ISBN 80-7067-559-4.

PIVOŇ, Rastislav. Rituální nečistota – součást (nejenom) romské tradiční kultury. In *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. Kapitola 10, s. 206-213.

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 143 s. ISBN 80-7178-250-5.

SEKYT, Viktor. Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor). In *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. Kapitola 9, s. 188-217.

STEWART, Michael. *Čas Cikánů*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 280 s. ISBN 80-7364-017-1.

STOJKA, Peter. Patraďi - Veľkonočné sviatky. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*, 1996, roč. 3, č 1-2, s. 121-122.

VIKOVÁ, Lada. Romské Vánoce. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*, 1995, roč. 2, č 4, s. 49-56.

WILLIAMS, Patrick. Cikánské manželství, paruimos a cena za nevěstu. In *Cikánská rodina a příbuzenství*. 1. vyd. Praha: Dryada, 2007. Kapitola 12, s. 199-205.

Přílohy

Dotazník

Pohlaví: M – Ž

Věk:

Jméno:.....

Umíte romsky? Ano – ne

Jakým jazykem mezi sebou mluvíte?.....

TRADICE A SVÁTKY

1. Věříte na pověry?
 - a. Ano, např:.....
 - b. Ne
2. Věříte v Boha?
 - a. Ano
 - b. Ne
3. Hlásíte se aktivně k nějaké církvi?
 - a. Ano (uveďte k jaké).....
 - b. Ne
4. Jak chápete Boha? Jak si ho představujete?.....
5. Modlíte se?
 - a. Ano (uveďte kde, lze i více možností)
 - i. Doma
 - ii. V kostele
 - iii. Jinde.....
 - b. Ne
6. Jak často se často se modlíte?.....
7. Které rituály a jiné činnosti s tímto náboženstvím spojené dodržujete?.....
8. Kdo Vás k tomuto náboženství přivedl?
 - a. Rodiče nás k tomu vedli
 - b. Přizpůsobili jsme se okolnímu prostředí
 - c. Sami jsme chtěli
 - d. Jiný důvod (uveďte jaký).....
9. Jaký je podle Vás nejdůležitější svátek?.....
10. Dodržujete velikonoční tradice?
 - a. Ano, uveďte jaké (např. pečení beránků, koledování, ...).....
 - b. Ne
11. Chodí k Vám Barborka a Mikuláš?
 - a. Ano
 - b. Ne

12. Jak probíhá nadělování Barborky? Co děti většinou dostávají?.....
13. Přicházejí děti zkontrolovat Mikuláš s čerty a andělem?
 - a. Ano
 - b. Ne
14. Jak probíhá večer s Mikulášem? Co děti většinou dostávají?.....
15. Jaké zvyky držíte na Štědrý den?.....
16. Jaké jídlo podáváte ke Štědré večeři?.....
17. Obdarováváte se na Štědrý večer dárky?
 - a. Ano
 - b. Ne (uved'te proč).....
18. Říkáte malým dětem, že dárky nosí Ježíšek?
 - a. Ano
 - b. Ne (uved'te proč).....

PRŮBĚH A ZPŮSOB ŽIVOTA

1. Jak se mladé dívky dozvídají o menstruaci?
 - a. Od matky
 - b. Od babičky
 - c. Od sestřenic
 - d. Od kamarádek
 - e. Z médií
 - f. Jinak (uved'te jak).....
2. Může dívka otevřeně někoho požádat o radu ohledně menstruace?
 - a. Ano (uved'te koho většinou).....
 - b. Ne, toto téma je tabu
3. Žádáte o ruku dívky u jejích rodičů?
 - a. Ano
 - b. Ne
4. Dávají rodiče před svatbou požehnání do života?
 - a. Ano
 - b. Ne
5. Měla by být nevěsta před svatbou panna?
 - a. Ano
 - b. Ne
6. Máte ještě jiné předsvatební tradice? Uved'te:.....
7. Jaké máte svatební tradice? Uvedte:.....
8. Jaké je typické svatební jídlo?.....
9. Krmí se novomanželé navzájem polévkou?
 - a. Ano
 - b. Ne
10. Ctíte svatební tradici rozbíjení talířů pro štěstí?
 - a. Ano
 - b. Ne

11. Mívá na sobě nevěsta něco půjčeného, modrého a darovaného?
 - a. Ano
 - b. Ne
12. Uznáváte svatební obřad na úřadě?
 - a. Ano
 - b. Ne
13. Kde proběhl Váš svatební obřad?.....
14. Kolik hostů se obvykle zúčastní svatebního obřadu?.....
15. Jaké věno obvykle dostane nevěsta?.....
16. Uchovala se tradice platby za nevěstu?
 - a. Ano
 - b. Ne
17. Jaké je rozmezí ceny za nevěstu?.....
18. Čím je cena za nevěstu určena?.....
19. Jaký věk je podle Vás ideální pro svatbu?.....
20. V jakém věku jste se ženil/vdala?.....
21. Za jak dlouho po svatbě jste měli první dítě?
22. Přijali jste tradici vítání občánek na úřadě?
 - a. Ano
 - b. Ne, protože.....
23. Necháváte novorozeňata pokřtít?
 - a. Ano, protože.....
 - b. Ne, protože.....
24. Jak staré jsou děti, které křtíte?.....
25. Myslíte, že křest ochrání novorozeně před zlem?
 - a. Ano
 - b. Ne
26. Uvazujete dítěti po narození na ruku červenou nit?
 - a. Ano
 - b. Ne
27. Ovlivňuje u Vás někdo výběr partnera?
 - a. Ne, partnera si vybírám podle sebe
 - b. Ano, rodiče mi radili
 - c. Ano, rodiče mi vybrali partnera již v dětství
 - d. Jiné.....
28. Vzal/a byste si partnera „gadže“?
 - a. Ano, neměl/a bych s tím problém
 - b. Ano, žiji ve smíšeném manželství
 - c. Ne, protože.....
29. Uznáváte příbuzenské sňatky mezi bratranci a sestřenicemi?
 - a. Ano
 - b. Ne
30. Byli jste s partnerem už před svatbou v nějakém příbuzenském vztahu?
 - a. Ano
 - b. Ne
31. Je pro Vás přijatelný rozvod? (uveďte proč)
 - a. Ano.....
 - b. Ne.....
32. Co pro Vás rozvod znamená?.....
33. Jak se díváte na svobodné matky?.....

34. Pojí se s těhotenstvím nějaké pověry? Jaké?.....
.....
35. Jak vnímáte těhotenství?.....
.....
36. Co žena v těhotenství může a co naopak nemůže?.....
.....
37. Pojí se nějaké pověry a tradice s porodem? Jaké?.....
.....
38. Kde žena rodí?
a. V porodnici
b. Doma
39. Navštěvují těhotné ženy pravidelně lékaře?
a. Ano
b. Ne, protože.....
40. Změní se přístup okolí k těhotné ženě?
a. Ano (uved'te jak).....
b. Ne
41. Jak oslavujete narození potomka?.....
.....
42. Jakým způsobem probíhá výběr jména pro novorozené dítě?.....
.....
43. Jaký význam pro Vás mají děti? Jak je chápete?.....
.....
44. Jaký názor máte na adopci?.....
.....
45. Je pro Vás přijatelné dát dítě k adopci?
a. Ano (uved'te proč).....
.....
b. Ne (uved'te proč).....
.....
46. Byl/a byste schopen/na adoptovat dítě?
a. Ano (uved'te proč).....
b. Ne (uved'te proč).....
47. Jak se díváte na lidi, kteří dají dítě k adopci?.....
.....
48. Jakým způsobem pohřbíváte příbuzné?
a. Žehem
b. Uložením do hrobu
c. Jinak.....
49. Zachováváte tradici vartování?
a. Ano b. Ne
50. Jaké rituály uctíváte pro zemřelého?.....

51. Scházíte se po pohřbu na pohřební hostině?
 a. Ano, protože.....

 b. Ne, protože.....
 52. Uctíváte duchy předků?
 a. Ano (uved'te jak).....

 b. Ne

RODINA

1. Kdo je hlavou rodiny?
 a. Matka
 b. Otec
 c. Jiná osoba:.....
2. Kolik máte dětí?.....
3. Plánujete další potomky?
 a. Ano b. Ne
4. Může žena prosadit svůj názor?
 a. Ano b. Ne
5. Máte rozdělenou domácí práci na mužskou a ženskou?
 a. Ano b. Ne
6. Může společně žít neoddaný pár?
 a. Ano b. Ne
7. Kde obvykle bydlí novomanželé?
 a. Ve svém
 b. U rodičů manžela
 c. U rodičů manželky
 d. Jinde:.....
8. Uznáváte vícegenerační soužití?
 a. Ano
 b. Ne, protože.....
9. S kým byste nejraději sdílel/a společnou domácnost?
 a. S partnerem/kou a dětmi
 b. S partnerem/kou, dětmi a rodiči
 c. S partnerem/kou, dětmi, rodiči a prarodiči
10. S kým obýváte společnou domácnost?.....
11. Kde bydlíte?
 a. Byt
 b. Rodinný dům
 c. Jiné.....

12. Jak jste byt/dům získali?
- Koupí
 - Svépomocí postavili
 - Dostali od města
 - Jsme v nájmu
 - Jinak.....
13. Kolik místností máte k dispozici k obýváním?
- 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5
 - Více
14. Kolik místností ve skutečnosti využíváte?
- 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5
 - Více
15. Máte vymezenou místnost určenou pro hosty, do které sami nevstupujete?
- Ano
 - Ne
16. Kdo zaopatřuje rodinu?
- Manžel
 - Manželka
 - Oba
17. Jakým způsobem zajišťujete rodinný příjem pro obživu? Lze i více možností
- Zaměstnání
 - Podnikání
 - Sociální dávky
 - Brigády
 - Žebrání
 - Vlastní hospodářství
 - Jiné:.....
18. Jaké součásti oděvu nosíte nejraději?.....
19. Co nosí ženy častěji?
- Sukně
 - Kalhoty
20. Je u žen důležitá délka vlasů?
- Ano, protože.....
 - Ne, protože.....
21. Jaké máte oblíbené doplňky k oblečení?.....
22. Rozlišujete oděv na domácí, noční, pracovní aj.?
- Ano
 - Ne
23. Jaké oblečení nosí děti?
- Dětské
 - Pro dospělé

24. Jsou pro Váš oděv charakteristické určité barvy?
a. Ano (uved'te jaké).....
b. Ne

ROMSKÁ ŘEMESLA A DOVEDNOSTI

1. Znáte tradiční romská řemesla?
a. Ano, vyjmenujte některá.....
b. Ne
2. Živili jste se jimi v minulosti?
a. Ano
b. Ne
c. Ne, ale moji rodiče ano
d. Ne, ale moji prarodiče ano
3. Provozujete romská řemesla v současnosti?
a. Ano
b. Ne, žívím se jiným způsobem (uved'te jakým):.....
4. Myslíte, že ještě jsou cikánští muzikanti?
a. Ano b. Ne
5. Je Vaše rodina muzikální?
a. Ano b. Ne
6. Jaký je Váš vztah k hudbě?.....
7. Jakou hudbu máte rádi?.....
8. Vedete své děti k hudbě?
a. Ano b. Ne
9. Účastní se Vašich oslavy muzikanti?
a. Ano b. Ne